

СОЦІАЛЬНІ ТА ГУМАНІТАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ АСПЕКТ

ЧЕРКАСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ
ТЕХНОЛОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ

МАТЕРІАЛИ

У науково-практичної конференції
(28-29 березня 2019 року, м. Черкаси)

**Міністерство освіти і науки України
Черкаський державний технологічний університет
Черкаське регіональне відділення Соціологічної асоціації України**

**СОЦІАЛЬНІ ТА ГУМАНІТАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ:
ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ АСПЕКТ**

МАТЕРІАЛИ

**V науково-практичної конференції
(28-29 березня 2019 року, м. Черкаси)**

Черкаси 2019

УДК 1:37:316.3:33:504(063)

Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект:
матеріали V науково-практичної конференції (28-29 березня 2019 року,
м. Черкаси) / Упор. Т. О. Дроздова. – Черкаси : ФОП Гордієнко Є.І., 2019. –
98 с.

У збірнику опубліковано матеріали V науково-практичної конференції «Соціальні та гуманітарні технології: філософсько-освітній аспект», що охоплюють широкий спектр актуальних суспільних проблем, розглядають нові феномени соціального буття, пропонують шляхи виходу з кризових ситуацій сьогодення.

Для науковців, викладачів, аспірантів, студентів та всіх зацікавлених.

Матеріали подано у авторській редакції

Упорядник: *Т. О. Дроздова*

ЗМІСТ

Секція 1

СУСПІЛЬНІ НАУКИ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ПОШУКИ, ДОСЯГНЕННЯ, ПРОЕКТИ, ГІПОТЕЗИ

<i>Карпенко К.</i> Проблеми сучасної цивілізації у контексті XXIV Всесвітнього філософського конгресу.....	5
<i>П'янзін С.</i> Філософія versus міф.....	9
<i>Дмитренко М.</i> Цементуюча сила традиції.....	13
<i>Кретов П., Кретова О.</i> Фемінітив і гендер: до проблеми метафізики статі.....	16
<i>Drozdova T.</i> La légitimité politique: problème de définition.....	24
<i>Рилова О.</i> До проблеми визначення поняття масовізація.....	28
<i>Цюра Д.</i> Свідомість як міра існування людини.....	31
<i>Василенко М.</i> Від зв'язків між речами та іменами до відношення між думкою, словом і вихованням.....	33
<i>Пушонкова О.</i> Актуальні проблеми сучасної візуальної культури	36
<i>Кожем'якіна О.</i> Політика «нульової толерантності»: становлення концепту.....	38
<i>Тимофєєв С.</i> Уточнення дефініцій поняття усвідомленості, пошуки його смислового коріння.....	41

Секція 2

ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

<i>Кулешов А.</i> Конкурентная цивилизация: исторический тупик?	45
<i>Буравченко Р.</i> Еволюція форм державного правління України в кінці ХХ – поч. ХХІ ст.	50
<i>Брацун І.</i> Політичні технології: суть та особливості	52
<i>Бугеря М.</i> Мистецький простір у контексті трансформації соціокультурної реальності.....	55
<i>Бінецька В.</i> Економічний успіх гібридних азійських режимів як наслідок	

впровадження елементів політичної меритократії.....	58
<i>Куницький М.</i> Політична поведінка як «індикатор» досягнень та ризиків демократичної трансформації українського суспільства.....	62
<i>Логінов В.</i> Аналіз еволюції політичного суспільства України під час незалежності.....	65
<i>Тіщенко А.</i> Розкіш людського спілкування.....	67
<i>Сергієнко В.</i> Футбольний сленг в текстах англomовних ЗМІ.....	68
<i>Даценко В.</i> Прогнозування соціальних трендів.....	71
<i>Півненко В.</i> Методи сучасної політичної маніпуляції.....	73

Секція 3

СУЧАСНІ ГУМАНІТАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ

<i>Бойко А.</i> Сучасні філософські тренди.....	77
<i>Старовойтенко Н., Осипенко В.</i> Особливості застосування евристичних методів навчання у підготовці майбутніх управлінців.....	79
<i>Майстренко С., Назаренко І.</i> Мова як різновид когнітивної діяльності у освітньому процесі	83
<i>Ланських О., Ігнат'єва О.</i> Мова в системі вдосконалення освітньої політики.....	87
<i>Костенко В.</i> Розвиток інтелектуальних здібностей людини в епоху технологічної пост-сингулярності.....	91
<i>Овсюк М.</i> Арт-терапія як самолікування мистецтвом.....	94
<i>Наші автори</i>	96

СУСПІЛЬНІ НАУКИ ТА ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ: ПОШУКИ, ДОСЯГНЕННЯ, ПРОЕКТИ, ГІПОТЕЗИ

*Катерина Карпенко
Харківський національний медичний університет*

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ЦИВІЛІЗАЦІЇ У КОНТЕКСТІ XXIV ВСЕСВІТНЬОГО ФІЛОСОФСЬКОГО КОНГРЕСУ

Всесвітні філософські конгреси організовуються кожні п'ять років Міжнародною федерацією філософських товариств (FISP) у співпраці з одним зі своїх товариств-членів. XXIV Всесвітній філософський конгрес відбувся в Пекіні з 13 серпня по 20 серпня 2018 року під егідою китайського організаційного комітету. Даний конгрес став наймасштабнішим за всю історію проведення Всесвітніх філософських конгресів, починаючи з 1900 року: для участі в ньому зареєструвалися близько 7000 осіб з 120 країн світу. Варто зазначити, що найбільший за чисельністю XX Всесвітній філософський конгрес до цього відбувся в Бостоні в 1998 р, де було близько 3200 учасників. Під час відкриття Конгресу, що відбулося у Великому палаці народних зборів, Лінь Цзяньхуа, голова китайського організаційного комітету, президент Пекінського університету, висловив сподівання, що діалог між китайською філософією та філософією з інших частин світу може сприяти розумінню, досягненню консенсусу та подоланню розриву між Китаєм та іншими країнами. При цьому на таких конгресах в число близько сотні різних тематичних секцій (а їх і на цьому конгресі було приблизно стільки ж), як правило, включається молодіжна секція. Важливо зауважити, що на конгресі в Пекіні молодіжних (студентських) секцій було понад 160. У своїх доповідях на відкритті Конгресу міністр освіти КНР Чен Баошен й голова Пекінського міського робочого комітету з питань освіти Лінь Кекін підкреслили, що країна взялася за такий достатньо витратний соціальний

проект як організація Всесвітнього філософського конгресу саме заради молоді, заради перспектив глибокого осмислення основних тенденцій сучасної цивілізації й оптимального втілення передових соціальних технологій на теренах своєї країни. Цікаво, що вже на XXIII Всесвітньому філософському конгресі в Афінах студентська секція з Китаю була найбільш репрезентативною. Не випадково в перший день конгресу китайська делегація, що була представлена професорами, викладачами та студентами філософського факультету Пекінського університету, увійшла в пленарний зал одягненою у футболки, на яких було написано «New civilization, New ballans. 2013». Ця заявка знайшла своє завершення у вирішенні оргкомітету про проведення XXIV світового філософського конгресу в 2018 році в Пекіні.

Головні цілі Конгресу 2018 року полягали у дослідженні вимірів людини та вивченні викликів, що стоять перед людством. Вони лаконічно зафіксовані у назві конгресу «Вчитися бути людиною». Учасники цієї історичної події обговорювали завдання, як глобалізувати філософські дослідження, щоб охопити різноманітні форми філософування мислителів минулих і сучасних цивілізацій. Особливу увагу було приділено критичним роздумам про саму філософію, про її завдання і функції в сучасному світі.

Лінь Цзяньхуа, голова китайського організаційного комітету Всесвітнього філософського конгресу 2018, висловив сподівання, що діалог між китайською філософією та філософією з інших частин світу буде сприяти порозумінню, досягненню консенсусу та подоланню розриву між Китаєм та іншими країнами. Вперше Всесвітній філософський конгрес прийняв традиційну китайську філософію як основу для академічної дискусії, обираючи основні теми з підвалин китайського духовного порядку: «Я», «Спільнота», «Природа», «Духовність» і «Традиції». Все це стало втіленням важливості, яку міжнародне філософське співтовариство приділяє китайській філософії та її культурній цінності.

У організації всіх сесій конгресу було виділено китайське традиційне мислення та його сучасні риси. Наприклад, лекція Ван Янгмін

зосереджувалася на китайській традиційній філософії. Крім того, китайські вчені представили свої філософські традиції в дискусіях, що охоплювали широке коло областей і тем, тим самим сприяючи втіленню китайських філософських ресурсів у сучасну глобальну філософську дискусію.

Професор Чень Зуїнь у своєму виступі на першій сесії конгресу заявив, що традиційна китайська думка, наприклад, ідея «гармонії в різноманітності», «допомагає іншим досягати успіху», «дозволяючи речам здійснювати свій природний шлях без зайвого втручання» (wu wei), відкриє ширший простір для світового філософського розвитку. За його словами, цей конгрес сприяє взаєморозумінню між Китаєм і світом, а також стимулює розвиток китайської філософії та соціальних наук.

Разом з тим, XXIV Всесвітній філософський конгрес став важливою віхою розвитку філософської думки не тільки для Китаю. Свої традиційні філософські думки і сучасні гуманістичні цінності, а також важливу можливість побудувати свою власну дискурсну систему академічних гуманітарних і теоретичних методів висловили представники філософської спільноти різних континентів. Кожна подія конгресу підкреслювала особливості минулого і сьогодення. Так, філософи з Південної Америки, Африки та інших районів виступали за різноманітність і глобальність цивілізаційного розвитку, розглядаючи філософську рефлексію як істотну ланку в культурному спілкуванні, яка сприяє взаємному розумінню між країнами й забезпечує подальший розвиток соціальних наук.

Однією з найбільш дискусійних під час Конгресу стала лекція видатного німецького філософа Ганса Ленка (до речі, бронзового призера Олімпійських Ігор 1960р. з академічного веслування), яка називалася «Стародавня і сучасна практична гуманістична етика конкретного гуманізму: від Мен-Цзі до Швейцера». В ній підкреслено крос-історичний та крос-культурний характер моральних цивілізаційних цінностей. Мен-Цзі (372 до н.е. - 289 до н.е.) китайський філософ, другий після Конфуція, творець конфуціанства і предтеча неоконфуціанства, автор однойменного класичного

трактату «Мен-цзі». Швейцер (1875-1965) – протестантський теолог і місіонер, який проповідував вихідний, з його точки зору, принцип світогляду — «схиляння перед життям» і вважав цю ідею основою морального оновлення людства.

На думку Г. Ленка: «Мен-цзі розширив співчуття та етичне ставлення за межі сфери людей, щоб включити доброзичливість та співчуття до тварин, таким чином відхиляючись від виключно антропоцентричної етики Конфуція» [1, с. 407]. Не заперечуючи загальноприйнятю сферу етичного ставлення до будь-якої людини і насправді до будь-якої живої істоти, Мен-цзі стверджував в конкретному та практично орієнтованому вигляді формальні обов'язки, такі, як: праведність та справедливість, а також організаційну необхідність у здійсненні практичних етичних намірів. Спираючись на ідеї визнаних філософів різних історичних періодів та цивілізацій, Ганс Ленк зробив висновок-пораду: «Не завжди покладайтеся на абстрактні моральні правила та накази, але здійснюйте більш гуманний індивідуальний та ситуаційно-орієнтований спосіб життя» [1, с. 409].

Зазначений Г. Ленком підхід знайшов відгук у виступі австралійського філософа Пітера Сінгера. Він зробив наголос на спільній красі природи і людини, визначивши її як двоєдиний горизонт «перспектив Людини» і «перспектив природи». Норвезький філософ Ларс Сведсен неординарно і, разом з тим, глибоко та переконливо визначив призначення філософії в епоху сучасних новітніх технологій. Він підкреслив, що людина перш за все є проблемою для самої себе, а тому серед сучасних філософських проблем виокремлюються не лише такі, як філософія любові, філософія успіху, філософія свободи, філософія пост-людини, а й такі, як філософія зла, філософія відповідальності, філософія страху та самотності і таке інше

Отже, основне завдання сучасної філософії – знайти таку дослідницьку область, яка дозволить філософам вирішувати нові глобальні проблеми шляхом плідної взаємодії з іншими дисциплінами в гуманітарних, соціальних і природничих науках, а також у єдності з іншими видами діяльності в

економічній, соціальній, політичній і релігійній сферах, а також у єдності з різними культурами і традиціями. Невипадково на церемонії закриття Конгресу ректор Пекінського університету Лін Цзяньхуа зазначив, що ми вступаємо в епоху діалогової цивілізації. Ніхто не має права монополізувати істину.

Список використаних джерел

1. Lectures Collection of the 24-th World Congress of Philosophy ‘Learning to be Human’. – August 13-20, 2018. – Beijing 2018.– 499 p.

Сергій П’янзін

*Черкаський національний університет
імені Б. Хмельницького*

ФІЛОСОФІЯ VERSUS МІФ

Діяльність є способом існування людства. В ній існує духовна діяльність, у якій виокремлюється наукова діяльність, а в ній, в свою чергу, виокремлюється філософія. При цьому діяльність неможлива без свідомості. Свідомість, умовно кажучи, обертається навколо відношення *людина – світ*. Всередині свідомості це відношення приймає форму сприйняття та осмислення світу під назвою – світогляд. Світогляд, у свою чергу, складається з оцінок, цінностей і знань. Знань яких? Міфічних, релігійних і наукових. У перших головною, фундаментальною властивістю є алогізм. У останніх, навпаки, логічність.

Наука – це, насамперед, діяльність по знаходженню нового знання, і результат цієї діяльності: сукупність знань (переважно в поняттєвій формі), приведених в цілісну систему на основі певних принципів, і процес їхнього відтворення. Зібрання, сума розрізнених, хаотичних відомостей не є науковим знанням.

Подекуди стверджується, що філософія не зовсім наука або що вона має подвійний характер, оскільки містить в собі ненаукове знання. Розглянемо це питання більш ретельно:

1) основна мета науки – осягнення істини. Об'єктивна істина осягається переважно раціональними засобами, але, зрозуміло, не без участі живого споглядання і позараціональних засобів. Тільки філософія при цьому осягає її на максимально високому рівні, в максимальному об'ємі, максимальній глибині;

2) основне завдання науки – виявлення об'єктивних законів дійсності – природних, соціальних, самого пізнання тощо. Тільки філософія при цьому виявляє найбільш загальні, або універсальні закони;

3) наука на відміну від побутового пізнання має свою складну мову, або категоріально-поняттєвий апарат, методи, форми пізнання. Тільки філософія при цьому виконує по відношенню до окремих, або конкретних наук методологічну функцію;

4) для науки властиві планомірність, системність, логічна організованість, обґрунтованість результатів дослідження, достовірність висновків. Усе це вірно і для філософії. Більше того, саме філософія все це і започаткувала, і розробила;

5) на основі наукового знання здійснюється передбачення майбутнього задля подальшого практичного освоєння дійсності. Тільки філософія виконує це особливим, або світоглядним чином.

Коли ж говорять про те, що в філософії важлива особистісна чи життєва позиція, цінності та оцінки, то тут можна зауважити, що все це важливо і для науки в цілому. Просто інакше, чим на рівні побуту та інакше в філософії, чим в конкретних науках.

Ключові слова в перерахованих п'яти пунктах: істина, закони, особлива поняттєва система наукової мови, методи і форми пізнання, передбачення, практика.

Отже, говорити про подвійність чи, навіть, позанауковість філософії не тільки не правильно, але є дурістю.

Чому дурістю? Уся наукова діяльність ґрунтується на прийнятті об'єктивності істини і, умовно кажучи, обертанні навколо неї. Ясна річ, що істина – це не проста категорія. Її зміст і форми (як і способи й форми самого дослідження) і до сьогодні розробляються, дискутуються і т.д. Тут найголовніше, що якщо визнаємо об'єктивність істини, то лише тоді і тільки тоді займаємося власне наукою. Однак хто всім цим займається? Не представники окремих наук, а саме філософи. Або, інакше кажучи, займаючись питанням істини та всім, що пов'язано з нею, філософи теж займаються наукою. Якщо ж не визнаємо істини, покладаємо в основу світоглядного пояснення суцільну суб'єктивність і відносність, то переходимо до міфу з його алогізмом і міфологізацією, а отже втрачаємо філософію.

Чому тоді втрачаємо філософію? А тому що при такому переході всі погляди, позиції і, так би мовити, міркування рівноправні, оскільки тоді і критерію істини нема. Він зайвий, адже істинним є те, що нам чомусь подобається, а не те, що впливає з логічним чином побудованих суджень. Як зауважував І. Кант: «Таким чином, критика розуму з необхідністю приводить врешті-решт до науки; навпаки, догматичне застосування розуму без критики приводить до ні на чому не основаних тверджень, яким можна протиставити настільки ж хибні твердження» [1, с. 43].

Як тільки людина починає не просто судити, виставляючи певну оцінку, а виробляти логічні судження, так одразу і починається відхід від міфу, деміфологізація. Так і в історії філософської думки, наприклад, Гесіод прийшов до «Теогонії», а Парменід до категорії «буття». При цьому обидва очищували «архе» від міфу, переходили від хибного пояснення до поняттєвого. І навпаки, коли від наукового пояснення переходимо, по суті, до заперечення істини, то тут же починається архаїзація свідомості. Спочатку відбувається збіднення філософського змісту й мови [4]. Потім утворюється

нарратив як сучасна форма міфу, що найбільш яскраво проявляється у т. зв. філософії постмодерну [3] і вітчизняній історичній науці [2].

I – як результат – для кого мимоволі, а для кого і спеціально формується некритичне сприйняття дійсності, де штучно створений міф вважається раціональним утворенням. Причому, якщо К. Леві-Брюль називав первісне мислення «до-логічним», то тип мислення, що формується через архаїзацію світогляду, можна назвати «пост-логічним», змістовною основою якого є радикальний ірраціоналізм і суб'єктивізм. А тоді міф перестає бути пейоративом. Більше того, він стає меліоративом.

Таким чином, виходячи з міфу і відходячи від нього, філософія стає наукою, оскільки вона потребує, насамперед, здатності судження. Повертаючись до міфу і архаїзуючи свідомість, філософія втрачає себе, оскільки: «Відсутність здатності судження є, власне, те, що називають дурістю» [1, с. 121]. Втрачаючи власну структурність, вона стає конгломератом усього, що завгодно, крім надбань розуму і самого розуму. Правда, І. Кант вважав, що «проти цього недоліку немає ліків» навіть з-посеред учених мужів [1, с. 121]. Ми ж дещо оптимістично можемо згадати і платонівську пайдейю, і аристотелівську полеміку з платонівським проектом ідеальної держави, і гегелівське подолання/зняття (*Aufhebung*) [5], і сучасний класичний університет, в якому примітний смисл *cogito* в якості *cogito me cogitare*: я мислю себе мислячим.

Список використаних джерел

1. Кант И. Критика чистого разума. – М.: Мысль, 1994. – 591 с.
2. Кантор В. К., Бессчетнова Е. В. Демифологизация как философская задача. Судьба Николая Чернышевского // Философский журнал/Philosophy Journal. – 2018. – Т. 11. – № 1. – С. 143–159.
3. Михайлович С. Л. Нарративный подход: фикция и реальность // Философский журнал/Philosophy Journal. – 2018. – Т. 11. – № 3. – С. 184–187.

4. Никифоров А. Л. Не все то золото, что блестит ("Логико-философский трактат" Л. Витгенштейна) // Философский журнал/Philosophy Journal. – 2018. – Т. 11. – № 1. – С. 160–172.
5. Погоняйло А. Образы ума в европейской философии (общие замечания) // Вестник Санкт-Петербургского университета. Философия и конфликтология. – 2018. – Т. 33(1). – С. 50–63.

Марія Дмитренко
Черкаський інститут пожежної
Безпеки імені Героїв Чорнобиля
НУЦЗ України

ЦЕМЕНТУЮЧА СИЛА ТРАДИЦІЇ

Вагомим чинником трансляції смислів і ціннісних орієнтацій корпоративної культури є традиція. Підприємства з тривалою історією, як правило, мають розвинуту корпоративну культуру. Збережені смисли традиції сприяють відновленню корпоративних культурних практик навіть після тимчасового її припинення. Авторитет традиції є вагомим чинником легітимації настанов і правил корпоративної культури, починаючи з одягу і завершуючи регламентацією поведінки. Так, сучасні корпоративні культури, за спостереженням західних соціологів, все більше уваги починають приділяти проблемам етикету і стилю, реанімуючи ранньомодерні культурні форми організації міжлюдських взаємин на виробництві, які почасти імітували у спрощеному вигляді салонну культуру аристократії та інтелектуальних еліт.

Консерватизм національної культурної традиції та консерватизм корпоративної культури, накладаючись один на одного, здатні гальмувати модернізаційний розвиток корпорації і навіть загрожувати появою інституційних та екзистенціальних криз. Так, те, що було у недавньому минулому сильним моментом корпоративної культури, у перспективі

може виявитись її слабким місцем і навпаки. Як приклад тут можна навести балансування між гендерною рівністю і гендерною нерівністю у корпоративній культурі.

Не менш важливими є також організаційні обряди, що є основою внутрішніх комунікацій компанії, які покликані створювати яскраве і привабливе поле взаємодії однодумців, пов'язаних особливими таємницями і знаннями. Основу цих знань складає внутрішньоорганізаційне уявлення про ідеальне світостворення. У це поняття, за Т. Соломанідіною, компанія вкладає і візуальну організацію простору, територію і відповідну символічну атрибутику: особливий фірмовий одяг, емблеми, герби, знаки і значки, символічні кольори, музичні і звукові атрибути (гімни, мелодії тощо) [2].

Отже, розглянемо види обрядів – це обряди входження і виходу в організацію – це ритуал першого дня роботи, свято знайомства з компанією, святкові проводи на пенсію. Історичні обряди – святкування дня заснування організації, знаменних подій. Колективні обряди – зустріч Нового року, державні і професійні свята, дні народження співробітників, ювілеї тощо. Обряди переможців і героїв – нагорода працівників, переможців змагань тощо. Ритуальні обряди – це особливі форми привітань, звернень, спілкування, одяг з символікою тощо.

Призначення цих обрядів – не лише закріплення бажаних моделей поведінки, демонстрація згуртованості і вірності, успіхів і досягнень, але і створення унікальної атмосфери неповторності, що робить перебування в організації привабливим і бажаним для співробітників.

Повага до своїх коренів, вивчення історії виникнення і розвитку організації, пам'ять про людей, які розпочинали справу, є ознакою високої культури. З іншого боку, вивчення історії організації важливе для усвідомлення її корпоративної культури, мотивації діяльності.

Розглядаючи у взаємозв'язку історію та культуру, зокрема, корпоративну, слід насамперед вивчати людей, які творили цю історію,

вивчати їхні цінності та неординарні вчинки, те єдине, індивідуальне, але разом з тим важливе для майбутнього, яке, на відміну від повсякденного, є історією.

Отже, там, де в організації відбулася зміна хоча б одного покоління співробітників, її історія у процесі багаторазової передачі інформації від одного співробітника до іншого обростає легендами, міфами. При цьому історія стає більш осмисленою, тому що висвітлює головне, хоча й у перебільшеному вигляді. Міфи, легенди, історії про героїв покликані наочно, в образній формі відобразити цінності організації. Здійснюючи сильний емоційний вплив на співробітників, вони служать орієнтирами для вчинків, є етичними еталонами, прикладами для наслідування.

Таким чином, збережені смисли традиції сприяють відновленню корпоративних культурних практик навіть після тимчасового її припинення. Національна культурна традиція, національний менталітет також є цементуючим чинником корпоративної культури у її конкретних формах, хоча через трансформації постіндустріального зразка та культурну глобалізацію цей вплив стає контингентним.

Список використаних джерел

1. Соколов Е. Г. Аналитика масскульты. / Е.Г. Соколов — СПб., 2001. — С. 255.
2. Соломанидина Т.О. Организационная культура как социально–экономическое пространство управления человеческими ресурсами: диссертация доктора экономических наук [Рукопись] / Т.О. Соломанидина: 08.00.05 Москва, 2003. – 356с.
3. Степин В.С. Культура / В.С. Степин // Новейший философский словарь. –3–е изд., испр. – Мн.: 2003. – С. 527
4. Томсон К.М. Рецепты корпоративной культуры: Як изменить привычное поведение [Текст] / К.М. Томсон; пер. с англ. А.С. Карпенка. – Днепропетровск: Баланс Бізнес Бук, 2005. – 272с.

ФЕМІНІТИВ І ГЕНДЕР: ДО ПРОБЛЕМИ МЕТАФІЗИКИ СТАТІ

Вочевидь, не буде перебільшенням стверджувати, що вітчизняні академічні спільноти і назагал соціальні групи, які релевантним критерієм свого виокремлення передбачають певний високий освітній ценз, демонструють неабиякий консерватизм у рецепції та прийнятті в широке побутування навіть на рівні дискусійних дискурсивних практик проблематики, пов'язаної з гендерною теорією та спеціальними гендерними студіями. Причому значно більшою мірою, на нашу думку, це стосується якраз гендерної теорії, яка назагал схиляється до соціологічних аспектів розгляду статі, а якщо вже і розглядає останню ширше – як соціокультурний феномен (з неминучою соціологізацією фізіологічних модусів репрезентації статі), то все одно можна констатувати імпліцитну настанову щодо елімінації метафізичної проблематики статі. Йдеться, власне, не про філософію статі в одному з традиційних прочитань метафізики – як спроби побудови теорії, тобто цілісної закритої лінійної системи, що передбачає смислову статику та фіналізованість; скоріше, на нашу думку, можна говорити про тотальний острах метафізики у сучасних освічених чоловіків і жінок, що явно чи неявно, усвідомлено чи неусвідомлено сприймають та інтерпретують метафізику як стародавній, із безліччю сакральних і нумінозних (Р. Отто) конотацій, маскулінний репресивний інструмент як у межах філософської картини світу, так і в проекціях у тілі культури. Метафізика, як і сумнозвісний/славнозвісний логофоноцентризм західної раціоналістичної філософської традиції, елімінується або витісняється на маргінес наукових дискусій і розгляду як знаряддя і наслідки маскулінного домінування та поневолення вільної думки й вільної ж таки чуттєвості, як атавістичний спадок лаканівської метафори імені батька. Можливо, можна говорити про

формування стереотипу, який фіксує, за влучним англійським слівцем токсичність (toxic), конотацій понять філософування та метафізики в межах гендерної теорії як рудименту тяглої філософської традиції, яка унеможлиблює незаангажовану, чисту феноменологію статі, виразом якої мала б стати новітня теорія гендеру, що переростає тісні межі концептуальних форм маскулінності, фемінінності, мізогінії, мізоандрії та інших численних, до речі, давніх, як і сама філософська традиція, парадигмальних підходів. Тому вважаємо актуальним повернення до проблематики метафізики статі за умов антропоцену (Б. Доан [9]), ситуації, коли формуються нові когнітивні настанови для новітньої гуманітаристики в новому світі для нової людини. Причому цей, здавалося б, надмірний пафос в умовах стрімкої соціокультурної динаміки, техногенної насамперед (що охоплює не лише сферу побуту, комунікацій, освіти, влади, соціальної структури, але і зачіпає самі підстави гуманізму, якщо його гранично широко розглядати як філософію людини і людства), свідчить про те, що гендерна теорія може опинитися або вже опинилася на вістрі, фронтірі соціокультурних, психосоматичних, цивілізаційних і світоглядних змін людських спільнот і людства. Наприклад, про це яскраво свідчить заперечення більшістю версій трансгуманізму релевантності біологічної статі та її визначеності назагал для репродукції людства, що, звісно, гранично проблематизує саме поняття статі.

У науковій літературі загальником є положення про те, що бурхливе ХХ ст. у світі назагал і «тектонічні зрушення в українському соціумі на межі тисячоліть» [1, с. 27] обумовили в контексті стрімкої динаміки мови і мовлення феномен неофемінінної словотворчості. Але слід зазначити, що досліджувалась переважно словотвірна структура найменувань осіб жіночої статі окремих семантичних груп, здійснювалась класифікація жіночих найменувань за семантичними відношеннями, а також проводилися дослідження словозміни та словотвору. Проблематика ж когнітивної ономазіології, безпосередньо пов'язаної з філософією через концепти

суб'єкта та картини світу, під філософським кутом зору, сказати б навіть, метафізичним, розглядалася лише почасти [3]. У цьому сенсі видається важливим визначити модель детермінації: чи мовний узус, культивований інтелектуальними й академічними спільнотами, масовими медіями (електронними й традиційними), соціальними мережами як глобальними комунікативними платформами, обумовлює філософські підстави картини світу включно з аксіологічною системою, ідеологічними кліше, мотиваційними та поведінковими моделями тощо, чи навпаки – комплекси ідей, інтенційованих масовою ідеологією як певні соціально-філософські доктрини, змінюють і формують слововжиток як відображення світоглядної, соціальної та культурної практики? Зрозуміло, що вже згадуваний консерватизм соціальних спільнот передбачає необхідність значних зусиль для подолання мовленнєво-соціальної інерції і входження в побутування нових норм. У цьому сенсі превалювання «маскулінізмів у генералізувальній функції на позначення осіб жіночої статі за професією, родом діяльності, соціальною функцією чи статусом» [1, с. 29] вимагає не просто осмислення неактуальності застарілих норм, але й світоглядного закріплення адекватності та істинності нових, точніше, тієї картини світу, що вони відображають. (Тобто, недостатньо просто замінити «філософа» на «філософину»). Ідеться, отже, про вже згадану метафізику статі, яка відштовхується не від об'єктності тіла людської істоти (в біологічному вимірі гендеру), або об'єктивності соціальних ролей чи функцій (в соціально-економічному вимірі), або об'єктивності мовного узусу, але від суб'єктності та суб'єктивності людини, що є предметами її вибору і джерелом усвідомлення самототожності, фіксується в свідомості і закріплюється в мовних формах і мовній картині світу. Тому коли йдеться про подолання андроцентризму у царині, наприклад, наукових дискурсів, то слід з'ясувати, чи є тут вихідним міркування щодо досягнення справедливості як рівності та рівноваги між гендерними ідентичностями, вираженими в традиційному узусі, та, на противагу, дискурсі, насиченому фемінітивами. Тобто чи

подолання таких характеристик андроцентризму мови, як застосування загального чоловічого роду, лексичних лакун на позначення жіночого, асиметричних образів статей, пейоративізації іменників жіночого роду, а також таких виявів мовного щоденного сексизму, як застосування гендерних стереотипів, гендерних метафор і сексистських висловлювань, є важливим і необхідним саме з метою досягнення умовного стану справедливості як усунення нерівності між чоловіками та жінками, чи є насамперед модусами формування нового типу світогляду, нового типу гуманізму, що ґрунтувався б на відмінній від наявної метафізиці статі. У першому випадку подолання мовного сексизму здійснюється через реалізацію певних програм мовної політики (як-от програма нейтралізації граматичного роду у Великій Британії або програма фемінізації як культивування вживання фемінітивів та уникання загального чоловічого роду в Німеччині), але відповідь на питання, яким чином впливати на трансформацію суспільної свідомості, не видається аж настільки очевидною. Так, О. Синчак, авторка розділу «Гендерована мова: вектори влади і впливу» підручника «Гендер для медій», орієнтованому на формування фахівців соціогуманітарних спеціальностей, запитує: «Хто, власне, визначає норму?» [6, с. 131], тобто хто кодифікує норми вживання лексики за родовою ознакою? При цьому дослідниця пристає до аналітичної точки зору, за якої кількість вживання фемінітивів, контент, типи дискурсів формують нову картину світу, отже, відповідно і філософські підстави гендерної ідентичності. Такий підхід видається певною мірою вузьким і штучним, оскільки передбачає регулювання слововжитку та мовних конструкцій насамперед інтелектуально-вольовим шляхом, певну дискримінацію й елімінацію з активного запасу наявних мовних одиниць (коли, наприклад, пропонується замінити класи означальних та неозначено-особових займенників, які «імпліцитно апелюють до чоловічого роду (хтось сказав, подумав, вирішив» [6, с. 133]), вживанням лексем жіночого роду замість чоловічого або множини (хтось сказала, хтось сказали). Неважко помітити, що в такому випадку, наприклад, порушується сама підстава

синтаксису як архітектоніки мовних конструкцій – узгодження між підметом і присудком. Українська мова, на відміну від англійської, не є аналітичною, і подібні тактичні застосування стратегій нейтралізації чи фемінізації навряд чи є цілком коректними. Але нас цікавить навіть не цей конкретний момент мовної практики, а те, яким чином це засвідчує відсутність у описаних стратегій і програм більш-менш притомної філософської бази, підґрунтя, системи вихідних положень і понять, які б дозволяли описувати й визначати, насамкінець здійснювати мовний дейксис реальності назагал. Якщо ми виходимо з того, що стимулом і мотивом до дії зі зміни актуальних форм мовлення є, наприклад, положення-констатація, що «чоловіча форма слова не тотожна жіночій» [2], і за законами силогістики, якщо гіпотетичний Микола є громадянином, а гіпотетична Мар'яна громадянкою, а громадянин не тотожний громадянці, то відтак «громадяни не асоціюються з жінками» [2], то постає питання не просто про коректність прямої проєкції формально-логічних структур мови на соціально-політичну реальність, а про певний імпліцитний тотальний спротив самій гендерній специфікації. Як каже, коментуючи кореляцію гендеру з текстом Ю. Крістева: «Вважати, що «ти» – жінка – майже не менше безглуздя та обскурантизм, ніж вважати, що «ти» – чоловік... жінкою *не можна бути*, бо жінка – це те, що навіть не доходить до *буття*. Отож на такій основі практика, яку здійснює жінка, може бути лише негативною, суперечити тому, що існує, щоб сказати: «Це не так» і «Цього ще немає». Отже, я розумію під «жінкою» те, що не репрезентується, те, що не висловлюється, лишаючись поза межами номінацій та ідеологій» [4, с. 456]. Це призводить до ситуації, коли використання загального чоловічого роду чи фемінітивів може тлумачитись цілком амбівалентно аж до повної суперечливості та паралогізму як імпліцитного стану мовної системи за замовчуванням. Коли О. Синчак пише про рольовий дейксис в жіночому дискурсі [7] або Г. Пагутяк у блискучому есеї «Стара панна Львів» змішує гендерні ідентичності (місто, Стара панна Львів..., її варто поважати за мужність [5]), то ми бачимо, що в мовному дискурсі через принципове

уникання меж поділу між родовими специфікаціями взагалі може бути втрачена можливість ідентифікувати специфіку статі не на рівні біології, соціальної ролі чи функції, а на рівні смислу, на рівні ціннісних і прагматичних вимірів мови як семіотичної системи, тобто на рівні філософського світогляду. Йдеться не просто про скерованість гендерних ролей, позначених в різних типах наративу та дискурсу як своєрідну структуру у структурі, жіночу та чоловічу риторики в межах мовлення назагал, (коли ці предикації фемінінного та маскулінного можуть довільно взаємозамінюватись залежно від етнічних, соціальних, філософських, владно-ієрархічних, релігійних, насамперед особистісно-суб'єктивних чинників), а про ситуацію, за якої, наприклад, контекст мовлення, його адресат, мовець чи мовчиня визначають статус жіночості чи чоловічості (як не згадати платонівські ейдоси) поза реальною статтю. Бачимо, що такий шлях веде нас до призабутого постмодерного децентрованого простору світу як тексту, в якому фукіанські коди незалежні від референтів, померлий автор давно зітлів, суб'єкт давно відспіваний, а лишилися лише дельозівські ризома та складка, фукіанські решітка та перехрестя безкінечності, лабіринт Еко, хіазм і «розвилка» Дерріди, хора (згадаймо довгий шлях трансформації смислів цієї філософеми: від платонівського розуміння хори як колообігу буття в собі самому («Тімей») до розуміння її як саморуху тексту і мовлення у Крістевої), яка є жіночою в тому сенсі, що передує будь-яким формам суб'єктивності та фалічної ідентичності) [10] тощо, тобто до безкінечної авторекурсії смислів, які копіюють і відображають, вільно взаємопереходячи, один одного, *danse macabre* означень як симулякрів смислу. Це може призвести і призводить в царині гендерної реальності (прикладом є цілі течії сучасної маскультури або соціальної, поки ще, фантастики в літературі *science fiction* – починаючи від У. Ле Гуїн («Ліва рука п'тьми», 1969) та Р. Хайнлайна («Чужий на чужині», 1962) до Чайни М'євілля або сучасного жанру манги) до можливої повної втрати зв'язку між денотатом і сигніфікатом, між мовою та мовленням (у межах сосюрівської дистинкції

lingua – parole), семіотичною структурою й реальністю. Чи не найяскравішим прикладом подібної ситуації в сучасній гуманітаристиці є корпус ідей Ж. Лакана, специфіка якого визначається через внутрішню обумовлену неспроможність розділити сфери реального та символічного, простору перебування людської істоти як носія свідомості і суб'єктивності та простору знаків, номенів, слів.

Отже, на нашу думку, згадуваний вище острах метафізики (що, втім, не свідчить про її відсутність чи нестачу її версій) в сучасній гендерній теорії свідчить про деякий дисбаланс між суто прагматичними та операціонально-інструментальними практиками корекції мовлення як способу зміни мовної норми через мовний узус і спробами осмислити сферу трансцендентального принагідно до мови, сказати б, метатеорії мови, вийти за межі мови і статі. Звідси спроби осмислити мову як психосоматичний і навіть питоמו матеріальний феномен [8]. Наприклад, американська дослідниця Ш. Вітт у роботі з промовистою назвою «Метафізика гендеру» (2011) використовує концепцію уніесенціалізму (uniessentialism) на противагу есенціалістському підходу до гендерної теорії. Гендерний уніесенціалізм виходить з того, що гендерні фактори визначають соціального індивіда як психосоматичну цілісність, тобто є об'єднавчим чинником для всіх елементів цілого людської окремішності, складників людської суб'єктивності, самості та ідентичності. «Центральна вимога гендерного уніесенціалізму полягає в тому, що стать індивіда передбачає принцип нормативної єдності, який впорядковує та організує всі соціальні ролі цього індивіда», – зазначає дослідниця [11, с. 4]. Питання лише в тому, які саме критерії будуть вважатися визначальними для людського індивіда – наявність людського тіла, персона (у психоаналітичній термінології) чи соціальна особистість? Авторка іронічно зауважує з цього приводу: «Працюючи над цією книгою, мені доводилося пояснювати її тему друзям, родичам і знайомим. Я питала, чи вважають вони, що були б тією ж самою людиною, якби представляли іншу стать. Всі люди, з котрими я говорила, вважали, що вони не будуть однією й тією ж людиною, коли б

представляли іншу статтю. Світ, здається, заповнений гендерними есенціалістами» [11, с. 8]. Такий ракурс бачення вказаної проблеми дає нам можливість перейти до питання гендерної ідентичності, яка не в останню чергу визначається і функціонує як така, що передбачає специфічні форми опису та набір якостей і властивостей, закріплений у вищезгадуваних маскулінітивах на протиположність фемінітивам, якщо йдеться насамперед про мужність, незламність, силу тощо.

Список використаних джерел

1. Архангельська А. М. До проблеми словотвірної фемінізації в українській мові новітньої доби : традиція і сучасність / А. М. Архангельська // Мовознавство. – 2013. – № 6. – С. 27 – 40.
2. Вербовська М. П'ять причин вживати фемінітиви / М. Вербовська // Повага. Кампанія проти сексизму. – 2015. – 26 грудня. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://povaha.org.ua/pyat-prychyn-vzhyvaty-feminityvy/>
3. Дмитрієв С. В. Когнітивно-ономасіологічний аналіз номінацій особи в сучасних українських соціолектах : дис... к. філ. н. 10.02.01 – українська мова / С. В. Дмитрієв; ОНУ ім. І. Мечнікова. – Одеса, 2015. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://onu.edu.ua/pub/bank/userfiles/files/science/rada%20philology/%D0%94%D0%BC%D0%B8%D1%82%D1%80%D1%96%D1%94%D0%B2_%D0%B4%D0%B8%D1%81.pdf.
4. Крістева Ю. Жінка ніколи не така / Ю. Крістева. Полілог. – К. : Юніверс, 2004. – 480 с. – С. 454 – 460.
5. Пагутяк Г. Стара панна Львів / Г. Пагутяк. Потонулі в снігах. – Л. : Піраміда, 2010. – 184 с.
6. Синчак О. Гендерована мова : вектори влади і впливу / О. Синчак // Гендер для медій. Підручник із гендерної теорії для журналістики та інших

- соціогуманітарних спеціальностей / за ред. М. Маєрчик, О. Плахотнік, Г. Ярманової. – К. : Критика, 2017. – 224 с. – С. 117 – 135.
7. Синчак О. Риторичне значення рольового дейксису в жіночому автобіографічному дискурсі («Польові дослідження з українського сексу» О. Забужко) / О. Синчак // Гуманітарна освіта у вищих навчальних закладах. Зб. Наук. Праць. – 2009. – № 17. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://jrnl.nau.edu.ua/index.php/go/article/view/2314>.
  8. Bleich, D. *The Materiality of Language: Gender, Politics, and the University* / D. Bleich. - Bloomington, IN : Indiana University Press, 2013. – 575 p.
  9. Doane, B. *Aesthetics, Ethics, and Objects in the Anthropocene* / B. Doane // *Women's Studies Quarterly*. – 2016. – Vol. 44, No. 1/2.
  10. Ekonen, K. *Kristeva before Kristeva : Gender and Creativity in Russian Symbolism* / K. Ekonen // *Studies in the Literary Imagination*. – 2014. – Vol. 47, No. 1. – pp. 149 – 166; Butler, K. *Kristeva, Intertextuality, and Re-Imagining «The Mad Woman in the Attic»* / K. Butler // *Studies in the Literary Imagination*. – 2014. – Vol. 47, No. 1. – pp. 129 – 147.
  11. Witt, C. *The Metaphysics of Gender* / C. Witt. – New York : Oxford University Press, 2011. – 168 p.

T. Drozdova

Université technologique d'État de Tcherkasy

LA LEGITIMITE POLITIQUE: PROBLÈME DE DÉFINITION

La légitimité est un concept fondamental pour comprendre l'organisation politique de société contemporaine. Néanmoins une notion de légitimité n'a pas de définition claire pour un certain nombre des raisons, parmi lesquelles la plus importante c'est une incertitude des catégories politiques (comme la politique, le pouvoir, le pouvoir d'État) à qui elle peut être appliquée.

Max Weber a proposé un modèle perçu aujourd'hui comme classique qui consiste à trois types de légitimité, la traditionnelle, la charismatique et la rationnelle. Pour un penseur allemand dans un concept de légitimité il s'agit de «l'ordre considérable», c'est-à-dire de l'ordre, la suite à qui suppose non simplement la régularité ou la soumission à quelque chose extérieur, mais aussi «un sens du devoir» défini, l'inclination du côté de ceux qui lui suit. L'ordre est légitime, si en lui les gens voient quelque chose plus que le rapport des forces formées [2, p. 124]. Weber considère les types légitimes de domination par un prisme des «motifs d'obéissance». La légitimité traditionnelle c'est un autorité des moeurs consacrées par l'importance de leur observation, le pouvoir royal fondé sur le droit divin. Le deuxième type est fondé sur le charisme du leader, où le charisme est «la qualité extraordinaire d'un personnage qui est considéré comme doué de forces et de qualités surnaturelles ou surhumaines, ou au moins spécifiquement extra-quotidiennes qui ne sont pas accessibles à tous, ou comme envoyé par Dieu, ou comme exemplaire, et qui pour cette raison est considéré comme chef » [2, p. 3]. Le troisième type de légitimité est fondé sur la légalité (sur les procédures rationnelles des élections et du fonctionnement du pouvoir).

On retrouve les diverses versions de cette typologie dans presque toutes les théories de la légitimité proposées dans les dernières décennies. Par exemple, ce sont D. Easton, J.-L. Chabot, D. Betham, P. Bourdier etc. Mais on peut retrouver également la critique de la typologie donnée. Le sociologue et politologue français Mattei Dogan trouve que cette typologie est devenue anachronique, car dès qu'on veut adapter sa théorie au monde contemporain, ou l'actualiser, on voit que deux de ses trois types de légitimité, la traditionnelle et la charismatique, sont aujourd'hui difficilement applicables et la rationnelle correspond à un éventail très large de phénomènes et constitue un amalgame de nombreux types différents de légitimité.

Certes, la légitimité d'un régime ne repose pas exclusivement sur un seul type d'autorité (Weber soulignait cela), comme également Dogan a raison, en affirmant que la légitimité ne fait jamais l'unanimité, et la population ne reconnaît

pas complètement l'autorité des hommes politiques au pouvoir parce qu'il existe des classes ouvrières apathiques, des sous-cultures rebelles, des pacifistes et des terroristes armés ; toutefois, entre les extrêmes, il y a des gens en partie seulement convaincus par les prétentions de leurs dirigeants à la légitimité [1, p. 22]. Mais tout de même je pense que M. Dogan se trompe dans l'estimation de la conception de Weber, parce qu'il ne prend pas en considération qu'un principe weberien dans la compréhension de la légitimité ne peut pas vieillir. C'est un sens subjectif qui est présent même dans la légitimité rationnelle, puisque c'est pas une loi qui définit la légitimité du régime, mais les gens qui croient ou ne croient pas aux procédures légales, il s'agit de la persuasion intérieure des gens dans ce que le pouvoir agit selon la loi (la Révolution orange en Ukraine était à cela l'exemple clair).

En même temps, ce sens subjectif de la catégorie de légitimité ne permet pas, à mon avis, l'utiliser dans la science politique. C'est-à-dire, on peut parler sur la légitimité du régime aux différents niveaux du discours politique (dans les articles sur la vie politique et sociale, dans les débats parlementaires, dans les discussions publiques, même un président disgracié, qui s'est enfui du pays, peut affirmer qu'il a gardé sa légitimité), mais nous ne pouvons pas appliquer cette catégorie dans la science, qui aspire à l'objectivité et ne doit pas avoir des jugements subjectifs ou d'estimation.

La sous-estimation de l'aspect subjectif de la compréhension de légitimité par Weber amène de Dogan au jugement précipité sur son anachronisme. La logique du politologue français est la suivante: puisque dans plusieurs États modernes le pouvoir royal reste nominal et n'accomplit pas les fonctions impérieuses, donc ce type légitimité n'existe pas. On ne peut pas accepter cela. Parce que même dans les conditions de l'absence complète du pouvoir royal, plusieurs régimes contemporains gardent leur caractère légitime notamment grâce au principe de la tradition. Par exemple, dans plusieurs pays d'Asie Centrale (auparavant les républiques de l'Union Soviétique) le pouvoir garde sa légitimité, à cause de sa succession. Il n'est pas important que maintenant un président transmet le pouvoir au successeur (c'est pas l'héritier consanguin). Pour une

reconnaissance de l'autorité et la soumission a une importance seulement ce principe traditionnel. On peut dire la même chose sur d'autres régimes asiatiques. C'est-à-dire, je veux dire que même dans le cas où à l'histoire le nom du phénomène a changé, son essentiel a gardé la constance, comme garde sa constance une relation du peuple reconnaissant le pouvoir en raison de cet essentiel.

Concernant de légitimité charismatique M. Dogan écrit: «Il n'y a pas au niveau national d'exemple de légitimité charismatique dans les sociétés postindustrielles, encore que le phénomène ait resurgi dans quelques pays pauvres d'Afrique et d'Asie» [1, p. 29]. Cette thèse provoque aussi mon doute. Il existent au moins deux états européens, où les régimes politiques (assez autoritaires) sont perçus par le peuple comme légitimes en raison du charisme de leurs leaders. Absolument, c'est la Russie, où V. Poutine est perçu notamment comme un héros-sauveur, à qui on consacre les odes, les chansons patriotiques et les prières d'église. Est-ce que l'on peut caractériser cette adoration pratiquement totale autrement que le charisme? Est-ce que l'assurance des pas trop riches Russes de justesse et d'authenticité de leurs pouvoirs (76,69% des Russes ont voté pour Poutine à l'élection présidentielle de 2018) n'est pas fondée sur la foi aveugle à leur leader? Même chose, mais moins graduément on peut observer en Biélorussie où A. Lukashenko est un président dès 1994 et a un surnom invariable «père» (bat'ka). A l'élection présidentielle de 2015 il a reçu le soutien de 83,49 % des Biélorusses. Ainsi ces chefs sont possèdent des qualités presque «magiques, surhumaines, nécessaires pour sauver la société».

Donc, à mon avis, c'est trop tôt pour annoncer un modèle de Weber par l'anachronisme, meme plus je trouve peu probable pour qu' en general elle perde sa actualité.

Références

1. Dogan, M. La légitimité politique : nouveauté des critères, anachronisme des théories classiques, *Revue internationale des sciences sociales* 2010/2 (n° 196), p. 21-39.
2. Weber, M. The theory of social and economic organization (T. Parsons, Trans.). *New York: Oxford University Press, 1947.*

Ольга Рилова
Черкаський державний бізнес-коледж

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ МАСОВІЗАЦІЯ

Глобальні демографічні, соціально-економічні та технологічні трансформації ХІХ – ХХІ століть призвели до потужного зростання ролі масових явищ у всіх сферах суспільного життя. Однак переважна більшість авторів, аналізуючи характерні риси різноманітних явищ і процесів, що відбуваються у сучасному суспільстві, і фактично вказуючи на масовізовану природу багатьох із них, або взагалі не використовують відповідних термінів, котрі були запроваджені до наукового обігу професійними дослідниками порівняно недавно і поки що не отримали широкого розповсюдження, або використовують поняття «маса», «масовий», «масовість» та «масовізація» без урахування їхньої етимології та наукової традиції, що призводить до фрагментарності та полісемантичності їхнього тлумачення. У результаті складається така ситуація, коли дослідники, розв'язуючи, по суті, одну і ту ж проблему у різних її проявах, називають її різними іменами, використовуючи при цьому різні поняття, що, в свою чергу, спричиняє загальну пізнавальну і термінологічну плутанину навколо феномена масовізації.

Термін «масовізація» був запропонований радянським філософом та соціологом Б.А. Грушиним у статті «Процеси масовізації у сучасних суспільствах» у 1986 році. Він трактував масовізацію як двосторонній процес, що включає в себе, по-перше, об'єднання у межах спільностей величезної у порівнянні з попередніми епохами кількості індивідів, що

призводить до примноження соціальних зв'язків, по-друге, зрівнювання характеристик діяльності індивідів, що призводить до певного ототожнення самих індивідів.

Розпочавшись у сфері економіки, масовізація повільно, але впевнено розповсюдилася на всі інші галузі життя суспільства, захоплюючи сфери матеріального та духовного виробництва і споживання, побуту, вільного часу, нарешті, спілкування між людьми.

У ХХ столітті спостерігається принципове збільшення розмірів спільностей людей та різке підвищення ролі народних мас у історії, посилення їхньої участі у механізмах економічного, соціального, культурного, політичного та ідеологічного управління. Кількісне зростання людських спільностей, що беруть участь у різноманітних масових процесах, у свою чергу, призводить до якісного посилення неоднорідності їхнього складу. Спочатку ці спільності були неоднорідними з точки зору статевої, вікової, національної, релігійної тощо приналежності індивідів, що входили до їхнього складу. Однак поступово вони поповнювалися за рахунок представників інших класів населення (перш за все селянства, яке посилено мігрувало до міст, та середнього класу самих міст), що призвело до суттєвої диференціації груп індивідів, котрі відрізняються один від одного за рівнем освіти, змістом праці, рівнем доходів, доступом до влади тощо. Різноманітність (гетерогенність) складу учасників масових процесів зростає.

Обидві зазначені характеристики масовізації з логічною необхідністю призводять до подальшого принципového примноження різноманітних соціальних зв'язків усіх без виключення соціальних суб'єктів. Це стосується як власне відносин між різними соціальними групами, так і новоутворених спільностей індивідів, що здійснюють масову діяльність. У результаті відбувається розширення спектру соціальних зв'язків та міжособистісних стосунків через економічну, торгівельну, військову, політичну, культурну співпрацю, міжнаціональні шлюби, різноманітні міграційні процеси тощо.

Зростання кількості нових контактів, як і взагалі соціальних зв'язків та відносин (причому не лише стійких, стабільних, але й миттєвих, ситуативних) у житті сучасних суспільств, супроводжується серйозними змінами у їхньому характері, що неминуче призводить до позбавлення сенсу багатьох із них, до посилення їхньої поверховості та формальності. Як наслідок, складається враження відносної незалежності індивідів від тих чи інших видів відносин, посилення їхньої формальної свободи з точки зору «входу» до складу певних спільностей та «виходу» з них.

Цей момент прямо підводить нас до ще одного істотного елемента, який визначає розвиток процесів масовізації, – подальшого зрівнювання характеристик індивідів, що є включеними у ті чи інші види масової діяльності.

Схожа діяльність, що реалізується багатьма суб'єктами, веде до схожих характеристик цих суб'єктів. Спочатку індивіди, що включаються у масову діяльність, зрівнюються один з одним лише за якоюсь однією ознакою, залишаючись за всіма іншими ознаками неповторними особистостями несхожими одна на одну. У зв'язку зі збільшенням загальної кількості видів масової діяльності у суспільстві, у яких доводиться брати участь одним і тим самим індивідам, їхні неповторні особисті характеристики зрівнюються уже не за однією, а за багатьма ознаками. Відбувається «усереднення» способу життєдіяльності представників різних соціальних верств і груп населення: він збігається з точки зору того «що» і «як» вони роблять. Настає ефект «подібності» соціальних суб'єктів, які є суттєво несхожими один на одного.

Причому процес масовізації, що породжує цей ефект, набуває рис оберненості. Спочатку схожі характеристики суб'єктів діяльності виникають у якості наслідку схожих умов та інших характеристик самої масової діяльності, з часом вони починають відігравати роль певної передумови виникнення у суспільстві нових видів масової діяльності, що прямо витікає з «однаковості» новоутворених спільностей індивідів. Таким чином, ті чи інші

потреби, перетворюючись на масові, схожі, породжують масові, схожі форми їх задоволення: масовість попиту породжує масовість пропозицій.

Отже, масовізація – це, з одного боку, кількісний процес, що означає збільшення числа тих, хто утворює нові соціальні спільноти, з іншого боку, це процес якісного зрівнювання індивідів відповідно до загального стандарту. Таким чином, масовізація вказує на процеси кількісного утворення маси і визначає процеси якісних трансформацій усіх основних характеристик діяльності індивідів.

Денис Цюра

Черкаський державний технологічний університет

СВІДОМІСТЬ ЯК МІРА ІСНУВАННЯ ЛЮДИНИ

Питання існування та не існування є одним із ключових філософських питань, які ставить перед собою людина. Якщо задаватися питанням існування саме людини, то можна звернутися до відомого твердження Рене Декарта *Cogito ergo sum* (*Мислю, отже існую*). Таким чином свідомість, яка в першу чергу характеризується процесами мислення, можна назвати мірою існування, іншими словами – я усвідомлюю, отже я є, тобто мірою існування є сама наявність свідомості.

До питання свідомості також можна віднести проблему реальності – існування світу в свідомості чи поза її межами. Нічим окрім свідомості пізнати світ ми не можемо, проте в цьому ж світі ми зустрічаємо таких самих суб'єктів які пізнають світ та мають свідомість, тож можна стверджувати, що світ існує поза свідомістю. Проте можна поставити питання – що, якщо цей світ насправді існує лише в свідомості? Такий світ можна розуміти як симуляцію світу, а не справжній світ. Тезу про те, що сприйманий нами світ – це симуляція, можна припускати, зважаючи на технологічний прогрес в цьому ж світі. З досягненнями технологічного прогресу стає можливим

створення віртуальних світів та взаємодія з ними – йдеться про комп'ютерні ігри, в яких гравець перебирає на себе роль різних персонажів у різних світах. З роками розробники ігор прагнуть до того, щоб такі світи виглядали якомога реалістичніше, щоб їх не можна було відрізнити від того світу, який ми сприймаємо поза монітором. Таким чином, можна припустити, що з часом технологічний прогрес може досягнути розробки таких віртуальних світів, які можна буде легко сплутати з реальним, бо вони майже нічим не будуть відрізнятися. Окрім цього, можна припустити, що це вже було досягнуто, і наш світ і є розробкою високих технологічних досягнень. Це один із варіантів тлумачення реальності у свідомості, яким можна пояснити суперечності та неоднозначності в світі, які в світах комп'ютерних ігор пояснюються недосконалістю ігрового коду.

Якщо ототожнювати світ із тими, що симулюються в іграх, можна поставити питання гравця: хто, окрім мене, сприймає цей світ? Як людина може упевнитись в існуванні інших свідомостей, окрім власної? Про визнання власної індивідуальної свідомості як єдиної безсумнівної реальності говорить *соліпсизм*. В такому випадку існують лише я, автор цього тексту. Проте якщо таки припускати існування інших свідомостей, постає питання безсумнівного істинного пізнання – чи існує воно? Як можна переконатися в тому, що існують інші свідомості, окрім моєї, що взагалі щось істинне, що всі аргументи, які ведуть до цієї істини, також істинні?

Способом переконатися в тому, що будь-що є істинним постає віра. Коли ми сумніваємось в істинності чогось та аргументуємо цю істинність, ми віримо, що те чи інше твердження має достатню підставу, ми віримо що підстава достатня, що аргумент – це аргумент, а не дещо інше. Переконуємося в чомусь ми саме за допомогою віри. І віра постає як спосіб переконатися в тому, що крім моєї свідомості існують інші. Віра постає як єдиний спосіб переконати себе у вірогідності пізнання, в тому, що щось справжнє або не справжнє. Те, що всі докази про існування інших

свідомостей та аргументи на користь вірогідності цих доказів, ми сприймаємо як істину способом віри в таку інформацію.

Проте, якщо відійти від гносеологічного питання віри як єдиного способу в чомусь переконатися та повернутись саме до питання існування інших свідомостей, спираючись на твердження «я мислю, отже існую» то жодним чином, окрім як повіривши, не можна довести те, що окрім одного суб'єкта, який мислить та засвілчує факт своєї свідомості, існують інші, які також можуть мислити. Я жодним чином не можу впевнитися, що хтось, так само як і я, може мислити та має свідомість. Так само я не можу довести іншим носіям свідомості, що я також маю свідомість, адже, як і я, вони так само не можуть це перевірити. Єдиним способом переконатися в існуванні одне одного постає віра.

Таким чином, свідомість як міру існування можна виразити твердженням «я мислю, отже існую», а проблему доведення існування багатьох свідомостей можна вирішити, поставивши віру способом переконання. За допомогою віри ми переконуємося, існують інші свідомості окрім нашої та що світ реальний, адже окрім нас існують інші суб'єкти, які також сприймають цей же світ. Проте досі можна припускати що і такий світ може бути симульованим.

Марина Василенко

*Черкаський національний університет
імені Б. Хмельницького*

ВІД ЗВ'ЯЗКІВ МІЖ РЕЧАМИ ТА ІМЕНАМИ ДО ВІДНОШЕННЯ МІЖ ДУМКОЮ, СЛОВОМ І ВИХОВАННЯМ

Докорінні зміни, що відбуваються у соціально-економічній, політичній сферах суспільства обумовили необхідність змін у духовних відносинах людини і як результат – зміщення акцентів в устояній системі освіти. В той

же час, збереження системи освіти як найважливішого засобу розвитку духовного потенціалу суспільства є життєвою потребою і необхідністю.

Провідною тенденцією розвитку сучасного гуманітарного мислення є поглиблення теоретичного дослідження та практичного запровадження антропологізму, діалогічності й інтерсуб'єктивності як основних засад осмислення людського буття.

Учених античності цікавили питання відношення між думкою та словом, між речами та іменами. При цьому виявилось, що "мислителів розділив на два ворогуючих табори спір "про природний чи умовний" характер слів" [2, с. 11], який зводять до поглядів Геракліта і Демокрита. Так, для Геракліта в імені розкривається сутність речей. Це пов'язано з вченням про те, що кожна річ відображає на собі спільну долю логосу, а слова визначаються самою природою предметів. А Демокрит, навпаки, вважає, що імена є умовні, довільні знаки речей та закріплюються в мові за звичаєм, за установою людей. Хоча ця дискусія не привела до перемоги якоїсь однієї точки зору, але мала велике значення для подальшого розвитку філософсько-філологічних поглядів та теорій софістів і Сократа, Платона і Аристотеля, шкіл елліно-римської філософії та методів мовного навчання.

У софістів був культ слова. Саме цей культ пояснює властивий їх філософії інтерес до риторики, до використання слова. Більше того, вони не тільки побудували першу теорію словесного впливу, але й втілювали її у своїй риторико-педагогічній діяльності, оскільки мали чітку практичну мету – виховувати «державних мужів» (теорія «пайдеї»). Завдяки діяльності софістів в Греції склалося нове уявлення про школу. Раніше освіта обмежувалася читанням, письмом, вмінням рахувати, музикою та гімнастикою. Софісти принесли новий предмет освіти: риторику як вміння переконувати людей, управляти настроєм натовпу, схилити суспільну думку до того чи іншого рішення. Їхнє прагнення прищепити молоді навички мистецького спору, аргументованих дебатів на будь-які теми породили стійкий інтерес греків до ораторського мистецтва. До того ж, софісти є

першими давньогрецькими граматиками. Так, Протагор вчив про дієслово і граматичні роди, Фрасімах – про члени речення і переносне значення в мові. Саме Фрасімах і Горгій були першими, хто підкорив мовлення мистецтву [3, с. 30-33]. Крім того, за твердженням Діогена Лаерція, вже Протагор розділяв промову на чотири окремі частини: питання і відповідь, наказ і прохання, а окремі софісти виокремлювали у промові сім частин: питання, відповідь, оповідь, наказ, прохання, вираження бажання і заклик (Діоген, А 1). При цьому, хоча вони об'єктивно продовжували лінію Демокрита, проте давали їй суб'єктивістське пояснення.

Отже, софісти не лише збагатили мислення новими судженнями, але й дали нові методи пізнання, аналізу, критики; початок більш високому типу школи.

Сократ на протипагу софістичному релятивізму доводив існування об'єктивної істини та можливість її відшукування. Він пропонував разом, у дружній бесіді, відшукувати цю істину. Відповідно його метод навчання – діалектичний: шляхом навідних питань і відповідей міркування співрозмовника доводяться до абсурду і таким чином виявляється істина, що відділяється від хибних суджень. Крім цього потрібна іронія. Після ж неї потрібно переходити до майєвтики, тобто до визначення й уточнення загальних понять.

При цьому, аналізуючи філософсько-педагогічну творчість Сократа, виникли дві точки зору. Так, Б. Рассел вважає, що, якщо головне – знати, як уживається те чи інше слово, то ми "зробимо відкриття тільки лінгвістичного, а не етичного порядку" (4, с. 90). А за думкою В. Йегера, саме "Сократ зумів наблизитися до морального космосу людської душі" (1, с. 60) та "відновив зв'язок освіти з вихованням високих моральних якостей" (1, с. 76).

Таким чином, навіть попереднє наближення до проблематики формування комунікативних умінь вказує на необхідність і навіть

неминучість історичної розвідки в царині не просто лінгводидактичної, а саме лінгвофілософської думки.

Список використаних джерел

1. Йегер В. Пайдейя. Воспитание античного грека (эпоха великих воспитателей и воспитательных систем). – М.: "Греко-латинский кабинет" Ю. А. Шичалина, 1997. – 335 с.
2. Кондрашов Н. А. История лингвистических учений. – М.: Просвещение, 1979. – 224 с.
3. Лосев А. Ф. История античной эстетики: Итоги тысячелетнего развития. – М.: Искусство, 1992. – 604 с.
4. Рассел Б. История западной философии. – М.: Изд-во иностранной литературы, 1959. – 935 с.

Оксана Пушонкова

Черкаський національний університет ім. Б. Хмельницького

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОЇ ВІЗУАЛЬНОЇ КУЛЬТУРИ

Дискурсивні виміри сучасної візуальної культури презентують широке поле практик, які осмислено, з одного боку, у процесах тотальної глобалізації та інформатизації, з іншого – архаїзації та соматизації культури, що актуалізує дослідження архетипного горизонту візуальності.

Історично зір вважався засобом інтелектуального та інтуїтивного осягнення речей, проникнення у сутність як видимого так і невидимого світу. Культурно-історичний контекст породжує специфічний досвід бачення світу, опосередкований мінливими формами практики, науково-світоглядними парадигмами, їх символічними смислами. Зміни візуального поля, оптичні пристрої обумовлювали пізнавальні процеси, зоровий досвід, характеристики візуального мислення.

Безліч візуальних світів прийшли на зміну теорії відображення. Парадигма окулярцентризму, яка базується на геометричній оптиці, змінюється семіотичним підходом до дослідження візуальних явищ, а у 1990-х роках іконічним (Г.Бем) та пікторіальним (Т. Мітчелл) підходами, у яких актуалізовано екзистенційну роль бачення, фактори несвідомої динаміки візуальності, комплементарності між мікро- та макро- світами. Можливість перебування людини у різних текстуальностях породжує складний процес ціннісно-сміслових установок та певну знаково-символічну систему, що формує поліфонію сприйняття та нову «культурно-історичну оптику».

Візуальна категоризація світу через визначення комунікативних кодів виступає новою формою структурування знань, що потребує звернення до експресивно-фізіогномічних конотацій сприйняття світу та історично сформованої семантики візуальних фреймів. В умовах кризи окулярцентризму та лінгвоцентризму концептами візуальної теорії стають «візуальне мислення», «візуальна семантика», «візуальна мова», що актуалізує дослідження візуальності через вихідні «перцептивні поняття» та кінестезичні схеми. Плідним в даному контексті є звернення до естетизму, як практик формування модусів чуттєвої культури людини від фізіогномічних властивостей світу до складних абстрактних ідей.

Переорієнтація зі споживання, з його спрощеними візуальними схемами, на творення спонукає звернутися до можливостей голограмного бачення (створення пріоритету фону над фігурою, утривалення сприйняття речей тощо), використання стратегій арт-терапії. Візуальність, що формує зусилля у побудові власної ідентичності – нова форма антропоцентризму.

У дослідженнях динамічних аспектів візуальної репрезентації все більший інтерес викликають проблеми бачення образів минулого, їх утримання, заміщення або знищення в історичній і персональній пам'яті, культурні фільтри пам'яті, механізми трансформації останньої й способи актуалізації спогадів в масовій історичній свідомості.

Медіадискурс візуального проблематизовано спочатку в умовах симультанної взаємодії різних форматів реальності. Предметом досліджень стає саме межа між цими форматами й процеси, що на ній відбуваються. Медіа сьогодні – здавалося б тотальні та самодостатні. Штучне середовище перебування стало для нас природнім, хоча поява субмедіального суб'єкта викликає за Б.Гройсом «медіа-онтологічну підозру», яка була присутня й відносно перших фото та кіно-образів.

Феномен примарного, який вкорінений у самих перших «речовинних» теоріях сприйняття, в умовах архаїзації культури викликає особливий інтерес внаслідок появи гібридних симулятивних форм та експансії медіа у тілесність людини. Ідея тотальної візуалізації, як прагнення одночасної презентації палімпсестного часопростору культури вимагає градацій рівнів примарного, яке втрачає страхітливую невідповідність реальності й міститься вже у фантомах гіперреальності. Сучасна цивілізація виробляє механізми протидії симулякрам, одним з яких є діагностика і інтерпретація феномену небуття в культурі, розмежування «справжніх» і «несправжніх» симулякрів.

Отже, візуальна мова взаємодії людини зі світом змінюється. У ХХ – на поч. ХХІ ст. з'являються нові режими бачення у модусах чуттєвої культури та утворюються певні феномени на перетині цих режимів, про що свідчать мистецькі та повсякденні практики, медіакультура.

Якраз ці специфічні феномени потребують окремої уваги дослідників.

Оксана Кожем'якіна
Черкаський державний технологічний університет

ПОЛІТИКА «НУЛЬОВОЇ ТОЛЕРАНТНОСТІ»: СТАНОВЛЕННЯ КОНЦЕПТУ

В сучасному глобалізованому світі питання меж, «порогів», підстав та спрямованості толерантності постають особливо гостро, скільки стосуються

доволі суперечливих аспектів феноменології свободи, зокрема, в сенсі самореалізації та вседозволеності, визнання Іншого та Інакшого, відповідальності та примусу у соціальних взаємодіях. Концептуалізуючи толерантність через онтологічні, вольові, когнітивні та аксіологічні вектори як настанови *прийняття, терпимості, визнання особистої свободи, поваги та правильного розуміння розмаїття* (культур, думок, форм самовираження, способів прояву індивідуальності), зазначимо, що даний феномен вирізняється певною парадоксальністю, насамперед, щодо сфер і меж застосування, а також визначення сутнісних особливостей та впливу соціокультурного контексту.

Традиційне трактування толерантності перш за все пов'язується з концептами *терпимості* чи *лояльності* до відмінностей, що набуває з часом також актуальних контекстів від *стримування* та *обмеження* («толерантність в ім'я миру») до пошуку підстав *визнання* та *порозуміння*. Виявляючи перспективи толерантності не лише як виправдання філософського принципу «визнання розмаїття», а й в контексті розмаїтої політичної практики, на наявності різноманітних мотивів та різновидів толерантності наголошує М. Волцер, типологізуючи толерантність як байдужість, відсторонення, моральний стоїцизм, допитливість, захоплення та підтримку розмаїття [1].

Останнім часом в сучасному політичному дискурсі значного поширення набуває концепт «*політики нульової толерантності*» (Zero Tolerance), що передбачає доволі жорсткі дії відносно визначеного кола порушень певних правил (навіть незначних) та рішучість у встановленні максимально можливого покарання. Зазначена радикальна інтолерантна позиція зумовлюється конкретною соціокультурною ситуацією та застосовується з дисциплінарною метою задля викорінення на суспільному рівні соціально-деструктивних впливів, певних небажаних тенденцій та протиправних дій (наприклад, корупційних практик, дитячого та гендерного насилля, вживання наркотиків, тероризму, водіння в нетверезому стані, незаконної міграції тощо). Така інтолерантна настанова детермінується рішучим прагненням мінімізувати суспільно небезпечні протиправні дії навіть на рівні незначних

порушень, увиразнюючи ескалаційний та інтерпретативний характер формування злочинної свідомості. Водночас шляхи впровадження політики нульової толерантності викликають доволі серйозні дискусії, насамперед, щодо посягань на суспільні та особисті права, оскільки не враховуються обставини конкретної ситуації та можливі наслідки посиленої безапеляційної відповідальності (зокрема, викликають суспільне обурення деякі гучні дискримінаційні процеси в міграційній політиці США та країн ЄС).

Загалом концепт нульової толерантності стосується рівневої структури толерантності, її субстанційного статусу та встановлення міри і сфер соціально «неприйнятного» та «нетерпимого», причому незалежно від контексту обставин та можливого виправдання. Зважаючи на моральний бік відчутних деструктивних ефектів, в конструктивному аспекті політика нульової толерантності є «філософією стримування» та «філософією обмеження» суспільно небажаної поведінки шляхом впровадження неупереджених та обов'язкових для всіх порушників дисциплінарних санкцій. Своєю чергою, значно увиразнюється проблематика як нормативної залежності самого концепту толерантності, так і окреслення аксіологічного статусу принципу толерантності у дилемах перетину прийнятності, взаємності та неупередженості.

Відтак, постає питання співвідношення абсолютного та відносного у проявах толерантності, які повинні бути обґрунтованими та підставовими. Порушення взаємності у визнанні правил толерантних відносин зумовлює парадоксальність толерантності як самозбереження через самозаперечення, що К. Попером концептуалізується у парадоксі терпимості: «Необмежена терпимість повинна призвести до зникнення терпимості», або «В ім'я терпимості ми повинні проголосити право бути нетолерантними до нетерпимих» [2, с. 315-316]. Вирішення цього парадоксу на основі впровадження дискурсивної етики пропонує Ю. Габермас, наголошуючи, що цілком слухна думка про те, що толерантність має бути обмежена та «при будь-якому акті толерантності повинні вводитися характеристики того, що слід

приймати і терпіти», містить однобічні авторитарні тенденції утиску, а толерантне відношення такого гатунку все ж зберігає «ганебну пляму довільного виключення» [3, с. 46]. Зняття гостроти нетерпимості Ю. Габермас вбачає лише у такому визначенні області толерантності, яке в рівній мірі переконує всі зацікавлені сторони, з урахуванням перспектив бачення іншої сторони, досягаючи шляхом перемовин визнання умов вияву взаємної толерантності.

Список використаних джерел

1. Уолцер М. О терпимости / М. Уолцер; [пер. с англ. И. Мюрнберг]. – М.: Идея – Пресс, Дом интеллектуальной книги, 2000. – 160 с.
2. Поппер К. Р. Открытое общество и его враги. / К. Р. Поппер. – Т.1: Чары Платона: [пер. с англ. под ред. В. Садовского]. – М.: Феникс, Культурная инициатива, 1992. – 448 с.
3. Хабермас Ю. Когда мы должны быть толерантными? О конкуренции видений мира, ценностей и теорий / Ю. Хабермас; [пер. с нем. А. Зотова] // Социологические исследования. – 2006. – № 1. – С.45–53.

Тимофеев Сергей

Черкаський державний технологічний університет

УТОЧНЕННЯ ДЕФІНІЦІЙ ПОНЯТТЯ УСВІДОМЛЕНОСТІ, ПОШУКИ ЙОГО СМИСЛОВОГО КОРИННЯ

Сучасний стан українського суспільства потребує нового рівня розуміння соціальних процесів. Саме це викликає до життя потребу в розумінні онтологічної та гносеологічної проблематики усвідомленості. Усвідомленість не є поняттям широкого наукового вжитку, проте означені соціальні процеси сприяють зверненню до його сенсу і подальшого поширення.

Термін «*усвідомленість*» (англ. – *mindfulness*, рос. - *осознанность*) є досить відомим на пересічному рівні, проте залишається поза понятійно-категоріальним апаратом сучасної філософії. Разом з тим, усвідомленість як філософське поняття заслуговує на особливу рефлексію саме в контексті сучасного становлення критичного мислення, маніпуляцій свідомістю тощо. Тлумачення поняття усвідомленості майже не зустрічається в українських філософських словниках, що підтверджує нешироке використання цього терміну у науковому філософському колі.

Так, у «Великому тлумачному словнику сучасної української мови» (ред. В. Бусел) знаходимо посилання на слово «усвідомленість», як абстрактний іменник до слова «усвідомлений».

«Усвідомлений» є дієприкметником до слова «усвідомлювати». Тлумачення слова «усвідомлювати» – осягати розумом, сприймати свідомо, розуміти значення, сенс чого-небудь, осмислювати. Тобто слово «усвідомлювати» несе в собі смислові відтінки логічного осмислення з практичною метою і наголошує на володінні цим знанням як таким.

Варто відзначити, що, на нашу думку, семантичний обсяг слів англійської мови «*mindfulness*» та «*осознанность*» набагато ширший за український аналог через те, що такі поняття активно використовуються у різних галузях науки, а також у літературі присвяченій саморозвитку людини. Українською мовою поняття «усвідомленість» поки що має досить вузьке використання та смисловий спектр.

Саме такі обставини дозволяють розширити сферу наукового використання поняття усвідомленості і суттєво поглибити його смислове навантаження.

Поняття усвідомленості є більш застосовним або в інших, крім філософії, наукових сферах, або в міждисциплінарних розвідках.

Доцільно наголосити, що поняття “усвідомленість” є більш вживаним і поширеним в психологічному смисловому полі або як якість *свідомості*. Так, наприклад, Д. Кабат-Зінн, розробник програми зниження стресу на основі

усвідомленості, під усвідомленістю розуміє спосіб буття, привернення уваги до мети у поточний момент без будь-яких оцінювальних суджень; спосіб з'єднання людини з її життям, який потребує виховання певної уваги. У свою чергу під увагою він розуміє здатність, що допомагає людині керувати власним життям, розуміти те, що відбувається навколо самої людини або бути свідомою до того, що їй невідомо, знаходити мудріші шляхи розуміння будь-яких подій та милосердя до власних емоційних реакцій, думок і страхів.

Розглянувши навіть такі психологічні підходи в розумінні усвідомленості варто наголосити, що по суті усвідомленість в тлумаченні психологів базується саме на *філософському корінні*, і саме філософія є рефлексією розгляду і розуміння усвідомленості.

На нашу думку, сьогодні можна визнати, що «усвідомленість» у повсякденному вжитку має інакше значення, ніж у науковому колі. Найчастіше під усвідомленістю у будь-якому питанні розуміється саме факт *обізнаності*, або менш вживаний – *усвідомлення*. Важливо також зазначити, що терміни «усвідомленість» та «свідомість» пов'язані, але мають різне смислове навантаження. Поняття «усвідомленість», на наш погляд, дещо ширше ніж «свідомість» та «усвідомлення», хоча й мають спільне етимологічне підґрунтя.

Поняття усвідомленості доволі часто зустрічається у східних міфологічних та релігійних текстах. Зі значною долею ймовірності сучасне смислове значення усвідомленості у *соціальному аспекті* формується також під впливом ірраціонального філософського тлумачення, і є переважно авторським варіантом перекладу іноземних текстів українською мовою.

Варто також зазначити, що, на нашу думку, обмеженість використання поняття усвідомленості в українській філософській традиції є одночасно і перевагою, яка полягає у наявності широкого смислового плацдарму, утвореному завдяки тому, що це слово відносно вільне від конкретних смислових шаблонів і зможе містити в собі певні семантичні значення, так і прогалиною сучасних філософських реалій. Саме це дає нам можливість

актуалізувати як понятійно-категоріальний апарат сучасної вітчизняної філософської думки, так і сформувавши сучасне смислове коріння даного терміну.

Стає очевидним, що усвідомленість – це міждисциплінарний термін, який формується в лоні перш за все філософії та психології, набуваючи все більш раціонального сенсу. Вплив східних релігійних вчень доповнює ірраціональне та інтуїтивне розуміння усвідомленості.

На нашу думку, поняття усвідомленості можна визначити як перманентну інтроспекцію за допомогою свідомості. Також під усвідомленим знанням можна розуміти те знання, яке пройшло крізь свідомість, перевірено на практиці, відповідає цінностям людини, надає рис обізнаності і є частиною усвідомленого буття. Таким чином, усвідомленістю є здатність мислити або діяти згідно із засвоєним знанням на сформованих раніше свідомих аргументах.

ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ: ВИКЛИКИ, РИЗИКИ, ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Александр Кулешов

Черкасский государственный технологический университет

КОНКУРЕНТНАЯ ЦИВИЛИЗАЦИЯ: ИСТОРИЧЕСКИЙ ТУПИК?

*Конкуренция - это главное достижение
современного человечества, которое
стоило нам нескольких столетий
упорного труда и множества жертв*

Уинстон Черчилль

*Конкуренция обеспечивает наилучшее качество
продуктов и развивает наилучшие качества людей*

Роберт Сарнофф

*Художники между собой не конкурируют;
конкурируют между собой ремесленники*

Григорий Чухрай

То, что конкуренция между индивидами и группами людей является естественной потребностью человека, неотъемлемой частью общественного бытия и главным источником общественного развития, признаётся в наше время практически без споров как научным сообществом, так и общественным мнением. В этом убеждает нас и жизненный опыт, и опыт теоретизирования по данному поводу. В частности, принято думать, что человек удовлетворяет все свои потребности в общественно значимой форме и только так он может вполне их удовлетворить. Формы же удовлетворения потребностей имеют иерархическое распределение и соответствуют неравному положению индивидов и групп в обществе. Отсюда конкуренция за высшее положение и соответствующие ему социальные формы удовлетворения потребностей оказывается необходимым элементом существования общества и человека. Конкуренция также обеспечивает наибольший общественный прогресс. Она мотивирует людей к

расширенному производству средств удовлетворения потребностей и к максимальной устойчивости общественных институтов, гарантирующих это расширенное воспроизводство. В результате выживают и добиваются наибольшей эффективности те индивиды и социальные институты и общности, которые имеют решающие конкурентные преимущества перед иными.

Вся история человечества (не исключая коммунистические общества) есть история конкуренции людей в её разных формах – технологической, экономической, политической, военной, идеологической, культурной. Приходится признать, что именно конкуренция определила в той или иной мере все или почти все исторически значимые явления общественного развития. Поэтому известную нам человеческую цивилизацию в целом можно назвать конкурентной. Современное глобальное человечество, в котором господствует рыночная экономика, представительная демократия и идеология либерализма сделало конкуренцию основополагающим принципом общественного бытия. Нормой для современного общества является одновременно предельное освобождение конкуренции от искусственных ограничений и ограничение её деструктивных потенций. В итоге, свободная конкуренция без деструктивных крайностей, как нам постоянно напоминают идеологи либерализма, творит чудеса, обеспечивая невиданный подъём обществ, в которых она наиболее реализовалась. Кажется, что достигнуто полностью соответствующее человеческой природе состояние, которое будет только совершенствоваться в деталях, качественно не изменяясь. Человечество вошло в эпоху зрелой конкурентной цивилизации, преимущества которой настолько очевидны, что даже не требуют обоснования.

Более внимательный анализ как сущности, так и современных проявлений конкурентной цивилизации, однако, вызывает глубокие сомнения в её жизнеспособности. В конкуренции проявляется взаимозависимость двух сторон – создания тех или иных благ и успеха в

конкурентной борьбе, победы над конкурентами. Когда конкуренция подчинена более важным, чем она, общественным целям, определяемым непосредственно человеческими ценностями (прежде всего, моральными), победа над конкурентами утрачивает смысл перед смыслом создаваемых благ. Это естественное распределение целей и средств. Когда же конкуренция (и способность к ней – конкурентоспособность) становится главным критерием общественной ценности чего-либо, отношение переворачивается. Производимые человеческие блага становятся средством, успех в конкурентной борьбе и вознаграждение за него – целью. Какими бы моральными принципами на словах ни руководствовались участники свободной рыночной конкуренции, они просто не могут себе позволить отдать предпочтение производимым для людей благам перед собственным успехом. Как бы они ни убеждали нас в обратном.

Эта ситуация извращает общественный процесс. Внешне всё может выглядеть «правильно». По сути – подспудная неограниченная конкуренция разрушает человеческое содержание общественного бытия. В реальности современного либерального общества не существует эффективных моральных ограничений для конкуренции, они носят формальный характер и не останавливают людей перед искушением выгодной бесчеловечности во всех критических случаях. Мораль не является господствующей силой в конкурентной цивилизации, моральные нормы всё более размываются этическим релятивизмом и плюрализмом. Борьба между общественными субъектами (индивидами и группами) приобретает самодовлеющий характер. Экономическая борьба отрывается от реального развития экономики, политическая борьба – от решения внутривнутриполитических и внешнеполитических проблем. То же самое происходит в культуре и средствах массовых коммуникаций. Борьба ведётся ради успеха в борьбе независимо от цены успеха. Общественная жизнь всё больше приобретает вид бесконечного спортивного состязания, в котором заведомо проигравшими оказываются зрители.

Следует указать на два основных следствия такого положения вещей. Во-первых – на фиктивное общественное развитие, скрывающее кризисные тенденции. С одной стороны происходит рост экономических показателей при реальной экономической стагнации. С другой стороны, можно наблюдать бесконечные политические шоу при угрожающем накоплении проблем без их решения внутри определённых стран и в международных отношениях. Второе следствие – опережающее способность их контроля развитие орудий конкурентной борьбы. Достигают всё большей изощрённости способы подавления конкурентов, они получают преимущественное развитие перед способами улучшения качества жизни людей. Речь идёт как о средствах манипуляции людьми, так и о средствах их уничтожения. Особенно это опасно в военной сфере. В мире происходит неконтролируемая военная конфронтация, потерявшая идеологический смысл, который она имела в XX веке, конфронтация ради самой конфронтации. Пока эти тревожные явления выглядят не критично. Например, развитие мировой экономики всё же происходит за счёт использования резерва так называемых развивающихся рынков (Китай, Индия). Но хорошо просматриваемые тенденции ведут к глобальному кризису и выхода в рамках конкурентной цивилизации не видно. Есть основания полагать, что конкурентная цивилизация имеет непреодолимый предел своего развития.

Логичен вопрос: что дальше? Саморазрушение цивилизации или качественный цивилизационный сдвиг? Наличие предела у конкурентной цивилизации не означает автоматически, что человечество может как-то по-иному устроить свою жизнь. Многие люди убеждены, что альтернативы конкуренции нет. Она – единственный достаточно сильный мотиватор общественной активности, без него люди утратят волю к действию, в частности, к труду. На самом деле, это не так. Следует обратить внимание на то, что конкурентная мотивация обусловлена принципиальным разрывом между производством и потреблением. Пример – экономическая

конкуренция, где товары и услуги производятся для того, чтобы победить конкурентов и получить прибыль, а это, в свою очередь, есть условие для иного по содержанию и целям процесса, в котором победители предаются престижному потреблению. То же происходит в неэкономических видах конкуренции.

Другая модель основана на совпадении производства и потребления. Это происходит в тех видах деятельности, которые называют творческими. Человек творческий одновременно потребляет и производит. Он потребляет чтобы производить. Это возможно, когда конечным продуктом являются не вещи (потребительские ценности), а личностные смыслы. Человек производит себя, используя вещи, выражая себя через них и реализуя посредством этого личные отношения с иными людьми. При этом, если он и потребляет вещи, обладающие чисто потребительской ценностью, то делает это в процессе производства-творчества и для такого производства. Мотив наивысшего самовыражения и полноценного общения с иными людьми, как представляется, есть более мощный мотив, чем безграничное наращивание чистого потребления. Об этом свидетельствует история искусства и науки, религии и морального подвижничества, общественной деятельности, педагогики, медицины.

Общество, в котором нормой станет такая деятельность его членов, не будет конкурентным. (Это не значит, что конкуренция совершенно исчезнет, но успех в ней принципиально не будет иметь приоритета перед ценностями лично ориентированной деятельности). Как может возникнуть такая неконкурентная цивилизация, видны ли её перспективы из сегодняшнего мира, здесь не обсуждается. Сказанное также не является провозглашением неизбежности перехода человечества к более высокому типу цивилизации. Всё к чему подводит этот текст, можно уложить в два положения.

1) Конкурентная цивилизация не соответствует сущности человека, её развитие заходит в тупик, где её ждёт деградация и саморазрушение.

2) Альтернатива конкурентной цивилизации возможна. Ею, в соответствии с логикой существования человека, должна стать неконкурентная цивилизация творческой человечности.

Источник эпиграфов

Свод житейской мудрости. – Режим доступа: <http://www.wisdomcode.info/ru/quotes/themes/50225.html?page=2>

Руслан Буравченко

Черкаський державний технологічний університет

**ЕВОЛЮЦІЯ ФОРМ ДЕРЖАВНОГО ПРАВЛІННЯ УКРАЇНИ
В КІНЦІ ХХ – ПОЧ. ХХІ СТ.**

Кінець ХХ – початок ХХІ століття в контексті розвитку державності України характеризується еволюційним пошуком найбільш оптимальної форми державного правління. Хотілось би зауважити, що еволюційний розвиток не передбачає тільки прогресивний вектор. Навпаки є багато випадків, коли відповідно змін певних умов організації, які були досить неефективні і вважались застарілими (та республіканська форма правління) внаслідок змін технологій, суспільних перетворень, організації праці, виникнення нових філософських вчень, отримували еволюційну перевагу над іншими.

Формою державного правління політична наука визначає спосіб організації державної влади, принципи взаємин її органів, ступінь участі населенні в їхньому формуванні і ступінь впливу на формування уряду різних гілок влади. Україна на момент здобуття незалежності 24 серпня 1991 року, юридично знаходилась в складі федерації, як державне утворення – УРСР з частково обмеженими, переданими федеральному центру суверенними правами. Враховуючи те що, згідно Конституцій УСРС и СРСР (1978 і 1977 рр.) УСРС була радянською республікою, де реальна влада належала тільки

КПРС, а роль декоративних державних структур були Рада Міністрів УРСР яка формувалась Верховною Радою УРСР. Тобто *de jure* була класична парламентська республіка, *de facto* – диктатура однієї партії. Однак, завдяки визвольному руху в Україні в другій половині 90-х років ХХ ст. КПРС і її філіал КПУ втратили монополію на владу, і на момент проголошення незалежності Україна стає парламентською республікою не тільки *de jure*, а й *de facto*.

Також еліти УСРС, сформовані як з колишньої номенклатури КПРС (КПУ) і представників національно-демократичного руху, починають реформувати парламентську форму правління в парламентсько-президентську. Був впроваджений інститут президентства, який розділяв контроль і формування уряду між Президентом і Верховною Радою.

Ухвалення нової Конституції України (28 червня 1996 року) зафіксувало спробу встановлення як рівних повноважень між інститутами президентства і парламентаризму, так і боротьбу між ними. Впровадження нової виборчої системи коли частину депутатів почали обирати за пропорційною партійною системою деякою мірою посилило позиції Верховної Ради. Також одночасно відбувається спроба посилити повноваження президента як законодавчими актами, так і контролем за Верховною Радою.

Політичні зміни, а саме посилення популярності національно-демократичного лідера В.А. Ющенка змушують еліти повернутися до парламентсько-президентської моделі. Були прийняті конституційні зміни конституційною більшістю ВР, які вступили в силу з початку 2006 року. Однак після перемоги проросійського кандидата в 2010 році, підконтрольний Конституційний суд з порушенням ряду конституційних норм і перевищенням власних повноважень «повертає» Конституцію зразка 1996 року, тобто форма правління знову зміщується в бік збільшення президентських повноважень, президентсько-парламентську модель, яка як довели події 2013-2014 рр. виявилась неефективною і сприяла корупції та

спробі побудови авторитаризму.

Після Революції Гідності 2013-2014 року відбулось повернення в конституційне поле, відповідно знову почала діяти парламентсько-президентська форма правління. Однак завдяки формуванню більшості в ВР пропрезидентської коаліції, відбулось фактичне зміщення до президентсько-парламентської моделі. Президентські вибори (не зважаючи на переможця) і головне вибори до Верховної Ради восени 2019 року скоріше всього закріплять саме пріоритет Верховної Ради в формуванні уряду і незалежність парламентських інститутів від президентських. Тобто відбудеться зміщення до парламентської республіки. Позитивну роль в цьому процесі також відіграє можлива зміна (повернення) пропорційної системи та впровадження відкритих списків.

Щодо ефективності чи неефективності моделей форм державного правління можна зробити висновок про необхідність остаточного затвердження розмежування не тільки повноважень, а й відповідальності. І дотримання принципу пропорційності повноважень-відповідальності. Країни де цей принцип дотримується США, Німеччина, Польща (президентська, парламентська, змішана) – демонструють високу ефективність управління та функціонування владних інститутів.

Інна Брацун
м. Черкаси

ПОЛІТИЧНІ ТЕХНОЛОГІЇ: СУТЬ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Політичні технології відіграють важливу роль у формуванні політичних процесів та в політичній сфері суспільства. Політичні технології – це явище політичного життя суспільства, зміст якого стрімко розвивається та розширюється. Термін «політичні технології» відносно новий у науці і важливо, що ЛЮДИНА є основним об'єктом впливу сучасних політичних

технологій, які ґрунтуються на знаннях про людину та реалізуються як системні інтелектуальні комплекси, спрямовані на маніпулювання свідомістю.

Серед науковців існують різні погляди та підходи до суті, а відповідно і до визначення політичних технологій. Наприклад, одним з найбільш поширених визначень є «політичні технології – це сукупність прийомів, методів, способів, процедур, які використовують суб'єкти політичної діяльності (особистості, політичні та суспільні групи, політичні партії, громадські об'єднання, групи тиску тощо)»[3]. Вітчизняний політолог Колодій А. дає наступне визначення: «політичні технології – це система прийомів, технік послідовного досягнення бажаного результату в тій чи іншій сфері політичної діяльності»[4]. Шкляр Л. вважає, що «ефективність технологічних винаходів в політиці, як правило, тісно пов'язана з її ідеологічною складовою, ціннісними позиціями кандидата, світоглядними принципами. Тоді технології посилюють ті чи інші сторони претендента і його команди, показують переваги однієї сторони і недоліки протилежної. Зовсім по іншому виглядає ситуація, коли технології починають жити своїм власним життям, безвідносно до ідейних позицій кандидата, працюючи по принципу «переможців не судять»[5]. Можемо відмітити, що чіткого та єдиного визначення серед науковців не має. В широкому сенсі політичні технології це система способів (злагоджених або автономних), які ведуть до збільшення або збереження політичного впливу, влади тих, хто їх застосовує.

Існують різні політичні технології, більшість з яких спрямована на досягнення необхідного політичного результату. Вибір і застосування політичних технологій визначаються метою та специфікою умов їх досягнення, а також ресурсами зацікавленої сторони. Для обрання оптимальної технології, потрібно дослідити політичну ситуацію та подбати про створення індивідуальної стратегії для конкретного суб'єкта політичної діяльності.

Знання політичних технологій, методів, способів їх використання та професійне застосування політичних технологій підвищує ефективність політичної діяльності і дозволяє досягати необхідного результату оптимальним чином (здатність прогнозувати, «прораховувати кроки» політичних суперників, ефективно протидіяти їм тощо). Але, треба пам'ятати, що в умовах конкурентної боротьби, коли кожна зі сторін використовує політичні технології, результат залежить від багатьох чинників, серед яких вирішальне значення мають ресурси суперників – не тільки матеріальні, але й організаційні, інтелектуальні, особистісні та інші.

У зв'язку з активним розвитком суспільства політичні технології стають масовим явищем та для проведення політичних кампаній потрібен професійний, системний підхід, який передбачає залучення відповідних фахівців, які володіють певними політичними технологіями і можуть впливати на хід політичного процесу. На сьогоднішній день для організації політичних кампаній необхідні такі спеціалізації політологів як: «політолог», «політтехнолог», «політичний консультант», «політичний експерт», «PR-менеджер», «медіа технолог», «іміджмейкер» та інші, які мають не лише теоретичні, а й практичні навички. Серед найбільш затребуваних навиків для політолога є електоральний чи виборчий менеджмент, що є часиною політичних технологій.

Особливість політичних технологій полягає в тому, що це результат докладання творчих зусиль людини до розвитку політичної сфери суспільства, до тих процесів і явищ, що в ній відбуваються. Політичним технологіям властива принципова складність, висока активність і динамічність, а отже, діалектичний взаємозв'язок раціонального початку (розуму та науки) з ірраціональним (почуттями й емоціями). Розвиток та вдосконалення політичних технологій триває і нині.

Отже, на сьогодні є актуальним питання дослідження політичних технологій, розробки науково-практичної моделі правового регулювання, застосування політичних технологій з тим, щоб вдосконалити законодавство,

необхідність вивчати особливості, закономірності та всі аспекти політичних технологій в теорії та виявляти їх на практиці завчасно.

Список використаних джерел

1. Джабасов А. А. Политические технологи избирательных кампаний: проблемы категориального осмысления /А.А. Джабасов // Весн. Моск. у-та. сер. 12: Полит.науки. – 2000. – № 2. – С. 61.
2. Кочубей Л.О. Вибірчі технології: політологічний аналіз (на прикладі виборів до парламенту сучасної України): монографія / Кочубей Л.О. –К.: ТОВ «Видавництво Юридична думка», 2006. – С. 27.
3. Политология: словарь–справочник / Василик М.А. и др. – М., 2000. – С.287.
4. Політологія / за ред. Колодій –К., 2003. –Кн.1: Політика і суспільство. – С.93.
5. Шкляр Л. Вибір координат: Проблема наступництва / Л. Шкляр //Україна дипломатична. –К., 2005. – Вип. 5. – С. 55.

Марина Бугеря
КУ «Обласний художній музей» ЧОР

МИСТЕЦЬКИЙ ПРОСТІР У КОНТЕКСТІ ТРАНСФОРМАЦІЇ СОЦІОКУЛЬТУРНОЇ РЕАЛЬНОСТІ

Радикальні трансформації, які сьогодні генерує людство в усіх сферах життєдіяльності, безперечно потребують змін самої людини. Розвиток суспільства залежить від діалогу «природа-людина». Особливою поєднувальною ланкою у ньому виступають культура і мистецтво. Мистецтво забезпечує різнобічність, насиченість та гармонійність суспільного і духовного життя людини. Функції, які виконує мистецтво, визначають йому особливу роль у культурно-історичному процесі.

Аристотель виокремив три функції мистецтва: пізнавальну, виховну та емоційну. І сьогодні можна говорити про їх базовість у соціокультурному бутті. З розвитком цивілізації спектр задоволення потреб людини за допомогою мистецтва значно збільшився.

Духовно-культурний вимір сучасної людини детермінується причетністю до світу ідей. Народження та втілення ідей у мистецтві може відбуватися у таких координатах: творення-співтворення, усвідомлення-інтерпретація, традиція-інновація тощо. Усвідомлення, прояв, перетворення ідей у творчості та реалізація людини як виклик, провокація, збурення народжує «багатогранне дерево мистецтва» (за висловом відомого українського художника Миколи Маценка). Революційні події української та європейської історії початку ХХІ століття засвідчують невід'ємну соціальну функцію мистецтва, роль митця як рушійну силу культурно-цивілізаційної еволюції.

У сучасному глобалізованому світі особливої ваги набуває дизайнізація простору, вплив ідей через візуальну складову (медіа-візуальність, природне оточення, мистецтво тощо). Відомо, що понад 80 відсотків інформації людина отримує через зоровий аналізатор. Через вплив кольорів, втілених художником ідей, ідеограм, символіко-образну систему художніх творів здійснюється «збурення» чуттєво-образного сприйняття, художньо-естетичного мислення, когнітивних здібностей.

Доречно згадати тезу про «відпочинок у мистецтві», сформульовану ще в античності. Тему психічного здоров'я і мистецтва розглядає Тетяна Чернігівська, вчений у галузі нейронауки, психолінгвістики та теорії свідомості. Вона зазначає: «Мистецтво відповідає на ще не задані питання... Мистецтво тягне тебе у простір, у якому ще ніхто не був» [1]. Мова йде про переживання, стани, роздуми, емоції, які викликає мистецтво у глядачів. Набуває поширення практика психоаналітичного дешифрування художніх образів, міфосимволічних систем.

Інтерпретації метафор, алегорій, конотацій, втілених митцем на полотні чи у художньому виробі, набувають актуального звучання в контексті трансформації соціокультурної реальності, викликаних потребою у самоосвіті, освіті впродовж життя. У зв'язку з цим стає важливою особа арт-куратора, арт-критика чи мистецтвознавця як медіатора між музеалією (художнім твором, виробом майстра тощо) і реципієнтом (глядачем). Синергію наочного методу навчання, інформативного викладу матеріалу, а також власних переживань і спонукань до творчості дають такі форми музейної роботи: інтерактивні лекції, екскурсії, заняття, публічні зустрічі з художниками.

Означене вище дозволяє визначити ідейнотворчу, соціальну, терапевтичну, пізнавальну і виховну функції мистецтва. У зв'язку з цим музейний мистецький простір як майданчик для збереження, вивчення та презентації творів мистецтва стає більш актуальним. Музей як візуальний носій культури заохочує до пізнання та рефлексій.

Таким чином, в умовах трансформації соціокультурної реальності мистецькі простори допомагають у прагненнях досягнути шлях, який пройдено людством, згенерувати концептуальні засади сучасного соціокультурного процесу; надають можливості бути готовим до викликів і ризиків у майбутньому. Вони є важливим підґрунтям для саморефлексії, комунікації та формування гуманітарної, духовної та інтелектуальної складової буття людини.

Список використаних джерел

1. Чем отличается мозг миллиардера? Объясняет Татьяна Черниговская // [режим доступа]
<https://www.forbes.ru/karera-i-svoy-biznes/371667-chem-otlichaetsya-mozg-milliardera-obyasnyayet-tatyana-chernigovskaya?fbclid=IwAR1p3Qy-9VaPV37giM-LjZ5n dBd0yDovHgkuH9SRUBoZ5-Wn8sn2K8ppMA>

ЕКОНОМІЧНИЙ УСПІХ ГІБРИДНИХ АЗІЙСЬКИХ РЕЖИМІВ ЯК НАСЛІДОК ВПРОВАДЖЕННЯ ЕЛЕМЕНТІВ ПОЛІТИЧНОЇ МЕРИТОКРАТІЇ

Сучасні західні дослідники, аналізуючи політичну меритократію, розглядають її як принцип формування політичної системи, заснованої на відборі, підготовці та просуванні видатних лідерів, що володіють гідними особистісними якостями і здатні забезпечити соціально справедливе і економічно ефективне управління суспільством.

Ідея про те, що політична система повинна відбирати та просувати лідерів з видатними здібностями та чеснотами, завжди була однією з головних в політичній думці як Заходу, так і Сходу. Як підкреслює сучасний американський соціолог Д. Белл: «суспільство, яке не висуває найкращих людей на чолі своїх основних інституцій, в соціологічному і моральному відношенні абсурдне». Але західні думки так і не отримали свого практичного застосування.

На відміну від Заходу, азійські країни спромоглися втілити ідеї мудрого правління у життя. Елементи меритократії на даний час застосовують Сінгапур, Тайвань, Китай, Південна Корея та Японія. Найяскравішим прикладом меритократичної форми правління може слугувати місто-держава Сінгапур .

У Сінгапур інституціалізована сувора систему відбору політичних талантів, яка починається ще у школі тому, Сінгапур має високий відсоток підготовлених політичних лідерів зі знанням економіки й інших наук, а також політичних лідерів, які можуть взяти участь у довготривалому соціальному та економічному плануванні.

«Сінгапур, – зазначав Лі Куан Ю, – це суспільство, засноване на зусиллях і заслугах, а не на багатстві чи привілеях... Еліти забезпечують напрямок, планування і контроль над використанням можливостей держави в

інтересах народу ... І ці люди прийшли до влади завдяки їх особливим заслугам, важкій роботі і високій продуктивності». Тому Лі Куан Ю протягом кількох десятиліть послідовно відстоював право йти власним шляхом, вважаючи електоральну демократію неприйнятною. Він впевнений, що політичні лідери краще відчують довготермінові інтереси суспільства, аніж звичайні громадяни. Це засвідчує Ф. Закарія, який відверто захоплюється «неймовірно компетентною правлячою елітою» Сінгапуру.

Сінгапур – це країна, яка досягла західного рівня економічного розвитку без застосування демократичних процедур. Суттю мудрого правління Сінгапуру стало урахування конкретно-історичних умов суспільства, його національних, релігійних, культурних особливостей; поєднання економічного прогресу з традиційними моральними та культурними цінностями; пріоритет здорового глузду над умоглядними теоріями; примат патріотизму, прагматизму і творчої практики над ідеологічними концепціями. Тут мають місце елементи конституційного лібералізму поряд з повною енергійною вільною економікою. Власність, свобода віросповідання, пересування та інші права надійно захищені. Країна відкрита світу. Її народ освічений, космополітичний і добре інформований про стан справ у світі. Сінгапур знаходиться в числі найбільш вільних в економічному відношенні країн світу, де адміністративна система відрізняється найменшою корумпованістю .

Подібне правління «знавців» цілком серйозно сприймається в країнах Східної Азії, що мають глибоке коріння культури політичного елітаризму. Китай в останні десятиліття активно переймає досвід Сінгапуру з метою меритократизації свого режиму і вирішення проблем в сфері економіки та державного управління. Маючи довгу історію відбору посадовців через систему іспитів і рекомендацій, китайські лідери розробили складну й вичерпну систему відбору і просування політичних талантів, яка передбачає десятиліття навчання та комплекс іспитів на різних етапах кар'єрного росту. Як результат, авторитарний Китай, за словами Ф. Закарії, «за тридцять років

пройшов той шлях індустріалізації, на який Захід витратив двісті років». Китай продовжує скорочувати владу і роль держави в економіці та інтегруватися у міжнародні ринки, підкоряючись їх правилам та приписам. На сьогодні економіка Китаю є однією з найбільш відкритих економік світу. Китай також – найбільший у світі власник грошей.

Сьогодні багато західних аналітиків критикують китайський уряд за відсутність демократії на вищих рівнях врядування. Проте, Д. Белл стверджує, що «китайська модель» вертикальної політичної меритократії (демократія внизу, експериментування посередині й меритократія нагорі) є цілком реалістичним і морально бажаним способом поєднання демократії з меритократією. Оскільки для великої, густонаселеної країни, що модернізується, для відбору й призначень на посади управлінців різного рівня набагато раціональніше застосовувати різні критерії. На центральному рівні питання складніші, і тут уже потрібні лідери з хорошим знанням економіки, природничих наук, міжнародних відносин, історії й, звичайно, політичної філософії. Великого значення набувають питання моральності, з огляду на те, що політики впливають і на майбутні покоління. Отже, у нижніх ешелонах управління бажана демократія, а на вершині потрібна меритократія.

Стосовно обмеження свобод у Китаї, то її розширення на даний час може мати негативні наслідки, як вважає Ф. Закарія. З багатьох важливих питань уряд країни більш ліберальний, ніж його народ. Починаючи з правопорядку і закінчуючи позицією щодо Тайваню, Японії та Сполучених Штатів, пекінський режим налаштований менш популістськи, агресивно і нетерпимо, ніж пересічні китайці.

Звісно, політична меритократія має вирішувати проблему легітимності, яка відсутня в демократіях (завдяки виборам). Але, фактично, правитель легітимний, коли він морально виправданий в очах людей. І фахівці дійшли згоди: ступінь легітимності політичної системи Китаю дуже високий. Це пояснюється тим, що демократія в розумінні пересічних китайців

відрізняється від розповсюдженого на Заході. Для китайців демократія означає уряд для людей (з боку еліт), а не уряд з людей. Отже, якщо китайський уряд «служить людям», він демократичний. Таке різне сприйняття пояснюється культурними відмінностями Заходу та Сходу.

Культурні цінності та релігійні уподобання завжди мали величезний вплив на формування ідеологій та, відповідно, політичних режимів. Особливою відмінністю східної (азійської) культури є конфуціанство, центральною думкою якого є ідея «гуманності та любові», а звідси ідея самопожертви, де інтереси держави стають понад усе. Головною ж цінністю для азіатів є гармонія, яка має бути у всьому. Саме на «азійські цінності» спиралась деякі політичні лідери Сходу, виступаючи проти нав'язування Азії західного бачення демократії та прав людини.

На Заході прийнятий поділ на «хороші» демократії та «погані» авторитарні режими. Проте демократія, яка в західних країнах вважається найкращою формою правління, має поряд з перевагами і свої недоліки. Багатопартійність і конкурентна боротьба в гонитві за голосами виборців вносить свої негативні елементи в демократичні процеси. Також демократія не є гарантом економічної та соціальної рівності громадян, не може бути панацеєю проти корупції. Політична рівність, яку так обстоює демократія, дуже далека від фактичної рівності життєвих шансів людей.

Натомість результати діяльності урядів деяких сучасних держав Сходу виявляють багато позитивних елементів. Авторитаризм виявився цілком сумісний з повагою до прав особистості (крім політичних), економічним, соціальним, культурним, релігійним, а частково й з ідеологічним плюралізмом. Найголовнішою ж перевагою авторитарної форми правління (порівняно з демократичною) є висока здатність забезпечувати політичну стабільність, громадський порядок, мобілізувати суспільні ресурси на рішення визначених задач. Все це дає їй змогу досить ефективно проводити радикальні суспільні реформи, результати яких можна побачити у Китаї, Сінгапурі та на Тайвані.

Азія досить гармонійно змогла поєднати елементи меритократії зі своїми політичними системами. Авторитарні Китай та Сінгапур, демократичні Японія та Південна Корея однаково успішно використовують елементи меритократії. Це доводить, що меритократія може бути цілком сумісною з різними формами правління. Безумовно, цьому посприяв великий історичний досвід, який існував протягом двох тисячоліть – китайська система відбору посадовців, що мала свій початок ще у III ст. до н.е.

Стрімкий розвиток сучасного світу, що спирається на новітні технології, науку і високорозвинені засоби комунікації, потребує політичних лідерів з видатними інтелектуальними здібностями – аналітичними навичками і знанням різних дисциплін. Також важливо враховувати культурно-історичну спадщину конкретної держави і відповідно до цього формувати політичні інститути, які не мають бути однаковими у різних народів. Право на існування мають різні форми правління, якщо вони ефективні, і країни Східної Азії це довели своїм стрімким економічним розвитком. Тому позитивний досвід цих держав заслуговує на увагу як політиків, так і науковців.

Микола Куницький

Черкаський державний технологічний університет

ПОЛІТИЧНА ПОВЕДІНКА ЯК «ІНДИКАТОР» ДОСЯГНЕНЬ ТА РИЗИКІВ ДЕМОКРАТИЧНОЇ ТРАНСФОРМАЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

Кожний політичний режим має відповідні політичну культуру та політичну поведінку й шляхи їх формування. Демократія надає можливості громадянам брати участь в політичному житті, в управлінні країною. Це актуалізує потребу в усвідомленій та відповідальній участі та діяльності. Процес демократизації супроводжується низкою проблем, успішність

вирішення яких обумовлені взаємодією влади та громадянського суспільства. Окреслене зачіпає сферу суб'єктивного виміру політики, зокрема політичної поведінки суб'єктів політики. Наукової уваги потребує вивчення політичної поведінки як певного комплексу взаємозумовлених детермінант і реакцій, що спостерігаються ззовні, їх наслідків для виявлення тенденцій і перспектив затвердження демократичних стандартів життя.

Події 2004 та 2013 рр. в Україні демонструють, що суспільство потенційно готове до змін. Разом із тим, якщо у 2004 р. спостерігалася його певна пасивність після протесту, то Євромайдан і Революція Гідності виявили більш узгоджені та активні дії на національному рівні й сприяли інтеграції громадянського суспільства у публічну політику, прозорості прийняття політичних рішень та спробам контролю за діями політичної влади. Поряд з цим зберігається слабкість представлення інтересів та діяльності громадянського суспільства, що часто обмежується активністю деяких активістів, волонтерів та окремих громадських організацій. На розвиток політичної поведінки вагомий вплив мають політичні партії, громадські організації, заклади освіти, засоби масової комунікації (ЗМК), окремі політичні та громадські діячі, які можуть сформувати довіру до державної влади, убезпечити населення від розчарування та популістських проявів. Ці та інші питання потребують наукового вивчення саме через призму осмислення політичної поведінки як єдності внутрішніх і зовнішніх детермінант та їх проявів, взаємозумовленості та взаємовпливу цих складових.

Проблема політичної поведінки як «індикатора» досягнень та ризиків демократичної трансформації українського суспільства розглянуто через призму мотивації політичної поведінки еліти та не еліти. В Україні демократія характеризується частиною науковців як «імітаційна», «фасадна» демократія, а політичний режим визначають: з одного боку, наявність більшості громадян, що орієнтується на національні та європейські цінності й готова сприяти демократичному розвитку, з іншого – за браком досвіду та

компетентності очікує вирішення багатьох проблем та перекладає відповідальність у їх вирішенні на інших – державу чи громадські організації, що у подальшому формує (не) довіру до них; конфлікти в середині самої влади; брак політичної волі суб'єктів влади у проведенні політичних та соціально-економічних реформ; війна з Росією, що послаблює громадський контроль та відволікає увагу суспільства від проведення демократичних реформ; вплив кланово-олігархічних структур та груп тиску, неписаних правил, корупції у прийнятті суспільно-важливих рішень; насиченість медіа та політичної сфери міфами, провокаціями, «фейками», що впливають на політичну свідомість суспільства і суб'єктів влади. Окреслені особливості демократичної трансформації в Україні дозволяють стверджувати, що таке середовище сприяє формуванню швидше негативного емоційного стану, «суспільної депресії», відчуття незадоволеності і посиленню напруги, апатії, є «де мотивуючим» кліматом для активності, закладає ґрунт для протестної поведінки як політичного класу, так і суспільства. При чому для перших — це перейти в опозицію чи мовчазне виконання своїх службових обов'язків, для других — це мобілізуватися «проти». Небезпеки клімату, що демотивує політичну активність, у тому, що він збільшує розрив між сприйняттям демократії як «мотиву-мети» та «мотиву-цінності», адже характеризується значним ступенем не усвідомлення мети суспільного розвитку та напругою в суспільстві; недовірою до влади; зневірою у можливість реалізувати та захистити свої інтереси.

Наближення демократії як мотиву-мети до мотиву-цінності політичної поведінки є складним процесом усвідомлення особистісних потреб. Коли особистісні потреби не усвідомлені та не узгоджені із суспільними, то виникає імпульсивний тип мотивації та формуються неусвідомлені політичні дії.

Політичну поведінку характеризує актуальна і потенційна мотивація. Баланс актуальної і потенційної мотивації у політичній поведінці відтворює

внутрішню готовність та реальні дії щодо реалізації політичних потреб. Розрив між потенційною та актуальною мотивацією позначається на змісті та інтенсивності політичної активності суб'єктів політичного життя, є одним із проявів незбалансованості та позначається як «псевдомотивація» поведінки, проявляється у псевдодіяльності як представників влади, так і значної частини громадських організацій.

Зміни мотивації політичної поведінки в умовах демократизації українського суспільства розглянуто на рівні змін мотивації суб'єктів влади (еліти) і пересічних громадян (не еліти). Підсумовано, що демократичний розвиток потребує оновлення суб'єктів влади та зміни у свідомості суспільства, зокрема актуалізуються питання політичної компетентності та відповідальності за майбутнє, реформування шляхів та механізмів ротації влади, налагодження відносин та комунікації між владою та суспільством.

Віталій Логінов

Черкаський державний технологічний університет

АНАЛІЗ ЕВОЛЮЦІЇ ПОЛІТИЧНОГО СУСПІЛЬСТВА УКРАЇНИ ПІД ЧАС НЕЗАЛЕЖНОСТІ

Політичне суспільство і які основні умови демократичних змін в Україні, держави що розвивається? Цей кластер вносить вклад в дослідження актуальності цінностей і ролі пострадянських, європейських, міжнародних стратегій просування демократії та в зміні політичних порядків та суспільства в цілому.

Основні питання:

- Умови зміни політичних порядків і управління в регіонах, що розвиваються. Як індивідуальні цінності і переваги впливають на

розвиток колективних цінностей і формування політичних інститутів?
Яке значення міжнародних чинників в цьому контексті?

- Поява національних моделей управління: як зростаюча динаміка еволюції та змінного управління впливу на формування політики в Україні, спрямованої на загальне благо. Нові моделі управління будуть визначені шляхом вивчення перехідних періодів, моделей управління, впливу революційних сил, періоду українізації та впровадження реформ на національному та місцевому рівнях, в новостворених територіальних громадах та на окупованих територіях.
- Управління для вибудовування політики, спрямованої на загальне благо і реалізації глобальних цілей в області сталого розвитку. Які управлінські та інституційні реформи необхідні для реалізації? Аналіз сприяє дослідженням в області інтеграції політики і структур галузевого управління. Одним з напрямків аналізу є питання про те, чи можуть зусилля щодо сприяння управлінню реформ або кланово-олігархічна модель також впливають на процеси демократизації в країні.

Висновок:

Перетворення в сталий розвиток може бути досягнуто тільки шляхом докорінного реформування економічних, політичних і соціальних систем, інститутів на національному та глобальному рівнях.

Аналізуючи вплив глобальної економічної динаміки на країну, що розвивається і спостерігаючи за взаємодією між глобалізацією, з одного боку, і національними стратегіями та ініціативами в галузі економічних, політичних інститутів та соціальної політики в цілому з іншого боку – прийшли до висновку, що ключове питання в цьому дослідженні полягає в наступному: стратегії і заходи на глобальному та національному рівнях докорінно не змінювались і кланово-олігархічна моделі мають вагомий вплив починаючи з 1999 років на політичне суспільство. І досі сторінка 90-х не перегорнута.

РОЗКІШ ЛЮДСЬКОГО СПІЛКУВАННЯ

Сьогодні у час розвитку інформаційних технологій через великий попит на ці самі технології вони стають дешевше. На початку свого поширення комп'ютер коштував близько 1500 доларів, у перерахунку на сьогодні – 6000 доларів. Тепер же ж середньостатистичний комп'ютер коштує близько 500 доларів. Це свідчить про те, що технології виробництва стали доступніші та дешевші у обслуговуванні. А отже відповідно, є такими, які може дозволити собі людина з невеликою кількістю грошей у кишені.

Час – найдорожче, що є у нашому світі. Заради економії часу, а отже, і грошей, люди користуються соціальними мережами та месенджерами, замість спілкування віч-на-віч. Навчаються в інтернет-школах та отримують освіту віддалено через деякі програми замість щоденного відвідування навчального закладу чи курсів. Люди, які не вкладають гроші в бізнес, на створення нових грошей, вкладають їх у непотрібні речі – змінюючи стару модель телефону новою кожного року, підписуючись на інтернет-ресурси та переглядаючи серіали на сайтах безкоштовно, просто переглянувши рекламу.

До звичного під час спілкування віч-на-віч фільтру власної свідомості додається фільтр так званого «чорного дзеркала», створюючи ще одну віртуальну реальність. Граючи в комп'ютерні ігри, наприклад у шутери, ви ніколи не розвинете навичку стрільби зі зброї, ви будете поступово збільшувати навички гри у цю гру.

Багаті люди зараз віддають дітей у школи, де перед уроками учні віддають всі свої гаджети, і забирають їх тільки після останнього уроку. Пряме спілкування з вчителем та індивідуальний підхід до кожного учня – основні риси такого навчання. Завдяки ним дитина вчиться критично думати, розвивати уяву, приймати рішення, вчиться дискутувати.

Через те що спочатку дитина вчиться дистанційно – вона втрачає контакт з людиною. Далі – вона весь час переписується у чаті, працює фрілансером без безпосереднього контакту з людиною. Згодом у людини відпадає бажання взагалі виходити на вулицю, вона замовляє кур'єрську доставку їжі з якогось віддаленого фастфуду. Їй і не потрібно виходити на вулицю. Чи позбавлена ця людину спілкування, комунікації? Звісно ж ні – у неї близько двадцяти друзів в мережі, з якими вона може у будь-який час почати розмову. Починає формуватися віртуальна спільнота, а в реальності – людина стає асоціальною.

Одночасно можна переписуватися з кількома людьми на різні теми, тоді як в розмові з кількома людьми буде доволі важко зосередитися одночасно хоча б на двох-трьох співрозмовниках, які бажають почути твою відповідь, водночас щось тобі розповідаючи.

Людське спілкування – розкіш тому, що воно важливе, а від того, що воно важливе і необхідне, люди, які це розуміють, виставляють відповідну ціну за офлайн комунікацію. Людям, яким це не по кишені, доводиться користуватися гаджетами, аби хоч якось компенсувати це. Не йдеться про те, що телефони – це погано, не йдеться про те, що взагалі інформаційні технології – це погано. Але вони створюють умови для формування ринку: існують люди, які продають послуги, а є люди, які готові за ці послуги платити відчутно дешевше, ніж за реальне спілкування.

Вадим Сергієнко
Черкаський державний технологічний університет

ФУТБОЛЬНИЙ СЛЕНГ В ТЕКСТАХ АНГЛОМОВНИХ ЗМІ

Сленгові вирази обіймають значне місце в англійській лексикології і їхнє число постійно зростає. Після розширення культурних рамок суспільства, сленг також почав з'являтися у літературі, пресі та в мові

освічених людей. Тому недивним є побоювання лінгвістів та лексикографів та прохолодне ставлення до стрімкої популярності сленгу. Їхнє відношення коливається від характеристики сленгу як нестандартної мовної системи до дефініції сленгу як інструменту, що допомагає зберегти мову живою та яскравою.

Поширеність саме футбольного сленгу є цілком зрозумілою, оскільки без нього будь-який матч або статті на футбольну тему виглядали б нудними та беземоційними явищами. Однак, популярність футбольного сленгу – це насамперед заслуга футболу. Навряд чи сленг є настільки поширеним у бобслеї або керлінгу. Футбол – гра мільйонів, тому недивно, що через свою популярність, мова збагачується різними термінами та поняттями і тим самим утворює футбольний сленг.

Футбольний сленг зародився в межах однієї групи людей. Спочатку він був притаманний тільки футболістам та тренерам. Однак, згодом, він поширився в межах усього класу суспільства. Використання сленгу вболівальниками та футбольними експертами призвело до широкого поширення футбольного сленгу. Він став невід'ємною частиною мови, характеризується певним набором виразів та слів та продовжує еволюціонувати та прогресувати разом з мовою.

Умовно футбольний сленг можна поділити на 4 категорії: 1) калька; 2) напівкалька; 3) переклад; 4) акроніми. Проаналізувавши приклади футбольного сленгу, стало зрозуміло, що більшість слів ввійшли в українську мову за рахунок калькування та перекладу іншомовних слів з англійської мови. Створення абсолютно нових лексичних одиниць спостерігається у фанатському сленгу, який є підтипом футбольної неформальної мови. В першу чергу це обумовлено бажанням вболівальників, створити власну «мову», яка буде тільки їм притаманна та зрозуміла.

Іноді в текстах англійськомовних ЗМІ може зустрічатись футбольний сленг, який для «нефутбольної» людини абсолютно незрозумілий. У даному випадку недостатньо знати тільки англійську мову. Необхідно володіти

фоновими знання з футболу, цікавитись цим видом спорту і знати усі його останні тенденції. Нами були знайдені приклади сленгових одиниць, які неможливо зрозуміти без фонових знань з футболу:

To arsenal – прекрасно розпочати якусь справу, але врешті–решт провалитись (потрібно знати, що футбольний клуб «арсенал» неодноразово впродовж декількох сезонів знаходився на першому місці, але згодом втрачав усі шанси на чемпіонство);

It's very complicated to work with a person who is always arsenaling.

Messi – щось надзвичайно гарне або неймовірне (Мессі один із найкращих футболістів сучасності, який неодноразово визнавався кращим у світі);

I hope my birthday will be wonderful and messi.

To suarez – ненароком або навпаки навмисно вкусити чи завдати шкоди людині (в одному із матчів футболіст Луїс Суарес був настільки «заведений», що вкусив одного із суперників);

If you talk with me right now I will suarez you.

Фанатський сленг виступає підвидом футбольного сленгу і є одним із основних елементів молодіжної субкультури. Даний сленг можна назвати «мовою вулиці» – жаргонною мовою спілкування. Багато дослідників відзначають що на сьогодні сленг футбольних фанатів є настільки сформованим, що необізнана людина не зможе взяти участь в розмові двох фанів [1].

До фанатського сленгу можна віднести [2]:

- «Глоріхантер» (з англ. glory hunter) – вболівальник, який почав підтримувати клуб через його успіхи або популярність в ЗМІ;

- «Кежлс» (з англ. casuals) – вболівальники, які носять непримітний одяг; стиль одягу оснований на італійський або англійських спортивних брендах;

- «Траблмейкери» (з англ. trouble maker) – фанати, які беруть участь в хуліганських акціях на стадіоні;

- «Моб» (з англ. mob) – угруповання фанів;

Список використаних джерел

1. Современный футбольный сленг и что он значит [Электронный ресурс] — Режим доступа: <http://www.sports.ru/tribuna/blogs/longball/919668.html>.
2. Cannon S., Hatt M., Leighton C., Cheung J Essential UK football slang [Electronic resource] — Access mode : <http://www.educationuk.org/global/articles/world-cup-2014-essential-ukfootball-slang>
3. Football term glossary [Electronic resource] — Access mode : <https://www.football-bible.com/soccer-glossary.html>.

Вікторія Даценко

Черкаський державний технологічний університет

ПРОГНОЗУВАННЯ СОЦІАЛЬНИХ ТРЕНДІВ

Сьогодні передбачати соціальні тренди досить складно. На їх характер впливає величезна кількість lifestyle-факторів. У свою чергу, популярні в цей момент атрибути культури впливають на актуальне в моді. Це відбувається тут і зараз. Наступного разу спостерігати таку взаємодію майже неможливо. Саме тому нам зазвичай здається, що тренд-агентства творять дива.

Процес під назвою trend forecasting здебільшого складається з збору та аналізу інформації. Аналітика існуючих ринків сприяє дослідженню візуального матеріалу. Щоб виділяти з цілого ряду явищ ті, які і визначатимуть культурний вектор наступного місяця, року або двох років, потрібні інтуїція і досвід. Деякі сучасні західні філософи розглядають моду як своєрідний «культурний фільтр»: все те, що не визнано модою, не минуло через неї, позбавляється права на існування як елемента культури. Мода відтворює практично всі базові функції культури.

Важко навіть уявити хоча б один соціальний феномен, що не залежить від змін у моді. Мода є соціальним регулятором людської діяльності. Вона виступає одним з найважливіших факторів, що впливають на поведінку споживачів, формує їх образ і стиль життя, і так само є засобом управління ціннісними орієнтаціями індивідів. Прогнозисти відшуковуючи єдину відмінну деталь, яка і є трендом, що повторюється мотивом, який буде впливати на суспільство протягом певного часу. Довгострокові і короткострокові тренди мають різні засоби вираження.

Звернення в агентства по прогнозуванню трендів - цілком звичайна практика як для великих, так і для невеликих прогресивних fashion-брендів. Фахівці агентств пропонують ідеї для подальшого розвитку такого бренду, ґрунтуючись на ряді досліджень в світі моди, ритейлу та маркетингу.

Мабуть, більш відомого колірному ресурсу, ніж Pantone, не існує. У 1963 році Лоуренс Херберт прийняв доленосне рішення створити систему для кодування, поєднання і змішування відтінків, загальну для всіх видів графічного мистецтва. Лоуренс вважав, що кожна людина бачить один і той же колір по-різному: його роздуми привели до створення Pantone Matching System, книги зі стандартизованим переліком відтінків. Кольорові стандарти Pantone використовуються в мультимедійній графіці, дизайні інтер'єрів, архітектурі, моді, спрощуючи комунікацію між замовником і виготовлювачем.

Важливою галуззю роботи Pantone є і прогнозування трендів. Інститут кольору Pantone проводить свою «експертизу кольору» постійно і відразу в декількох індустріях - рекламі, виробництві, інтер'єрному дизайні, графічних мистецтвах, кінематографі та освіті. Результат їх роботи – публікація найактуальніших кольорів на наступний сезон.

Робота тренд-агентств безцінна: від їх вердикту про подальші стратегічні кроки бренду залежить його успіх або провал. Поєднуючи креативність, аналітику і орієнтацію на бізнес, вони дають шанс заглянути в

майбутнє і будувати його набагато більш усвідомлено. Спираючись на прогнози, можна почати приймати правильні бізнес-рішення сьогодні.

Володимир Півненко

Черкаський державний технологічний університет

МЕТОДИ СУЧАСНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ МАНІПУЛЯЦІЇ

Посилення проблеми маніпуляції в політичних процесах, між іншим, пов'язано і з посиленням ролі засобів масової інформації та інформаційного простору в нашому житті. Чи не кожного дня ми можемо спостерігати ту чи іншу рекламну або пропагандистську інформацію, яка в свою чергу здійснюється і через новітні інформаційні технології, що дозволяє з масового рівня перейти на індивідуальний. Політика за своїм функціональним призначенням займає особливе місце в житті кожної людини, бо безпосередньо впливає на життя та добробут кожного. Особливо проблематика політичної маніпуляції починає прослідковуватися напередодні тих чи інших виборів, проте не зникає і в інші проміжки політичного часу.

Основною метою політичної маніпуляції є вплив на масову та індивідуальну свідомість виборців, насамперед – як джерела для здобуття політичної влади. Важливо розуміти, що маніпуляція, на відміну від актуалізації, спрямована на досягнення цілей та інтересів окремих індивідів та соціальних груп для досягнення певного результату.

Задля уточнення змістового наповнення концепту політичної маніпуляції, варто з'ясувати відмінності між дефініціями маніпуляції загалом та політичної маніпуляції зокрема.

Доволі поширеним є визначення маніпуляції як різновиду психологічного впливу, «досконале здійснення якого веде до прихованого

спонукання в іншій людині намірів, що не збігаються з її актуально існуючими бажаннями» [1, с. 59].

Політична маніпуляція передбачає використання різноманітних технологій інформаційно-політичного впливу, що уможлиблює нав'язування широкому колу людей певних цінностей, світоглядних настанов, керованих уявлень тощо. Зазвичай під політичною маніпуляцією розуміють «систему засобів ідеологічного і духовно-психологічного впливу на масову свідомість із метою нав'язати певні ідеї, цінності; цілеспрямований вплив на громадську думку і політичну поведінку для спрямування їх у заданому напрямку» [2, с. 455]. Як ми можемо бачити з наведених визначень, відмінність полягає в уточненні сфери застосування, яка й зумовлює методи та інструменти, що використовуються для досягнення цілей маніпулятора.

Отже, сформувавши відносно уявлення про процес маніпуляції, варто здійснити класифікацію та розглянути її методи та інструменти. Зазначимо, що політична маніпуляція досягається через методи та способи впливу на свідомість, канали передачі інформації.

За способом дії політичну маніпуляцію можна поділити на:

- **індивідуалізовану (міжособову)** – спрямовану на певний тип і особливості особистості;
- **масову** – націлену на великі соціальні групи або виборців в цілому.

Особливістю сучасної політичної маніпуляції є впровадження у свідомість людей за допомогою спеціальних знань, навичок та технологій спотвореного, несправжнього, фальшивого під виглядом об'єктивно-правильного та бажаного. Саме спекуляція почуттями, слабостями та емоціями людей різних груп і є політичною маніпуляцією.

Серед методів політичної маніпуляції варто виокремити:

- **образні або візуальні** – створення певного візуального образу, використання окремих елементів та постановка картини або серії картин, що викликають очікувану емоційно-чуттєву складову в об'єкта маніпуляції. До таких методів можна віднести політичну рекламу в форматі графічних

зображень або відеоматеріалів, образ політика, окремі елементи (люлька як у В. Черчилля, коса – Ю.В. Тимошенко, сигара та форма – Ф. Кастро) та інші;

– **лінгвістичні** – методи, що базуються на використанні вербалізації, нейролінгвістичного програмування, мовної сугестії тощо. Переважає використання тих чи інших лінгвістичних форм або створення асоціацій, що можуть становити загрозу основним цінностям людини, як то «Хунта захопила владу». Іншим прикладом лінгвістичних форм може служити використання спрощених або ж перефразованих термінів чи назв;

– **інформаційно-спекулятивні** – спотворення та перекручування фактів, статистичних даних, звітів, термінів та інших джерел інформації на власну користь. Саме тут присутні найчастіше використовувані методи маніпуляції, як то: «зростання при падінні», узагальнення, апеляція до рейтингів, геоцентризм, «ефект низької бази порівняння», висмикування з контексту, гіперболізація, затінення, використання образів, історичні паралелі, персоналізація ідеї, апеляція до авторитету, дискредитація контр-авторитетом та інші.

Як зазначалось вище, складовою, а правильніше сказати, основою політичної маніпуляції є канали її передачі. Зокрема, на сьогодні можна виокремити **традиційні** та **нетрадиційні** канали передачі інформації.

До **традиційних** можна віднести телевізійні, радіо компанії; друковану пресу, чорний піар, особисті зустрічі та інше.

До **нетрадиційних** каналів зазвичай відносяться ресурси мережі інтернет (соціальні мережі та відео ресурси, e-mail-розсилка, інтернет-реклама, рекомендації та інше).

Отже, враховуючи завдання даного дослідження, можна зробити висновок, що поєднання різних методів політичної маніпуляції, що орієнтовані на різні групи через різні інформаційні канали при правильному визначенні емоційно-почуттєвої проблематики об'єктів дозволяє сформувати найбільш виграшну стратегію на певний політичний час.

Список використаних джерел

1. Доценко Е. Л. Психология манипуляции: феномены, механизмы и защита / Е.Л. Доценко. — М.: МГУ , 1997. — 344 с.
2. Політологічний словник: Навч. посіб. для студ. вищ. навч. закладів / За ред.. М.Ф. Головатого та О.В. Антонюка. — К.: МАУП, 2005. — 792 с.

СУЧАСНІ ГУМАНІТАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ В ОСВІТІ

Анжела Бойко

Черкаський державний технологічний університет

СУЧАСНІ ФІЛОСОФСЬКІ ТРЕНДИ

Філософія з часів античності є стрижнем європейської свідомості. Сучасна філософія переживає складні періоди трансформації. Саме зараз пошуки нових смислів вкрай необхідні самій філософії. Для такої потреби склались певні об'єктивні передумови, що пов'язані із світоглядними трансформаціями самого суспільства.

По-перше, в суспільстві сформувалось відчутне розшарування філософської сфери на академічну філософію (таку, яка знайома всім, хто навчався в закладах вищої освіти) і філософію в розумінні ставлення до життя, як засіб формування певного каркасу цінностей в складному і розпорошеному постмодерному світі. За таких умов, філософія сприяє становленню нового виміру цивілізації – так званої «діалогічної цивілізації», що передбачає комунікацію засобом досягнення компромісу, уникнення конфлікту, здатністю чути й сприймати іншого. Академічна філософія довгий час залишалась основою для формування власне наукових вітчизняних шкіл і поширювалась саме через академічне середовище. Саме тут формувались філософські спільноти. В певному розумінні – це горизонтальний вимір розвитку і поширення філософії. Проте нівелювання вищої освіти призводить і до нівелювання академічного розуміння філософії.

За умов якісного, актуального, затребуваного викладання криза академічної філософії не змогла б виникнути і стати настільки загрозливою. Тому розвиток академічної філософії залежить як від якості освіти для формування світоглядних компетенцій, так і від мотивації переважної більшості здобувачів освіти акцентувати увагу на смислотворенні.

В сфері гуманітарної вищої освіти багато уваги приділено проблемі відміни філософії як обов'язкової дисципліни. Компетентнісний підхід поставив на перший план питання практичності здобутих знань. За такою логікою філософія також має стати практичною і корисною. В цьому спостерігається, на мій погляд, дуже позитивна тенденція. Адже в такому випадку є шанс на вирішення, щонайменше, двох принципових проблем. Це – підвищення якості самого викладання філософії і вихід філософії з власного кокону і таки актуалізація людини та її місця в соціумі як проблему філософії.

Академічна філософія за новими викликами суспільства має відчутну здатність до *міждисциплінарності*, будучи, за своєю суттю, методологією науки.

По-друге, саме критичне ставлення до академічної філософії спрямувало розвиток в напрямку популяризації філософії, попит на спрощений варіант світоглядних пошуків. З такої тенденцією не все однозначно. Адже, можна констатувати, що суспільство не готове до пошуку і аналізів глибоких смислів, засвоєння складних понять і категорій. Але для ґрунтовних роздумів і потрібна професійна когорта філософів, які мають формувати нові наукові розвідки, смисли і категоріальний апарат. Поширення філософії для широких мас вимагає певної лайт-версії філософії. Такий підхід є прикладом «вертикального» розвитку філософії.

Підтвердженням такої тези є збільшена кількість філософських проектів і стартапів, значний обсяг їх учасників і, як результат, пошуки смислів не людством, а людиною. Можна констатувати, що за таких умов основна мета філософії – дійти до окремої людини – досягається швидше. Звертаю увагу, що в пошуках людиною власних смислів, цінностей і орієнтирів, відбуваються і пошуки «провідника», людини, яка спрямовує пошук в безкінечному світі інформацій. Різноманітність філософських поглядів і засобів пошуків істини дозволяє відтворити власний інструментарій, який властивий саме цій людині.

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ЕВРИСТИЧНИХ МЕТОДІВ НАВЧАННЯ У ПІДГОТОВЦІ МАЙБУТНІХ УПРАВЛІНЦІВ

Одним із шляхів формування творчих здібностей майбутніх управлінців є впровадження в навчальний процес евристичних методів розв'язання творчих задач, спрямованих, в першу чергу, на розвиток дивергентного мислення – мислення, що характеризується процесом “руху в різних напрямках”, розходженням ідей, з тим, щоб охопити різні аспекти, які стосуються даної проблеми [1, с. 469]. Інтерес до дивергентного мислення визначається тим, що воно розглядалось Гілфордом як основний компонент творчих здібностей/ Наприклад, в одному з тестів дивергентного мислення досліджуваного просять перерахувати всі можливі способи використання цегли. Оцінюється гнучкість та неординарність мислення [2]. Творцем, як і інтелектуалом, не народжуються. Як зазначає Фергюсон, «творчі здібності не створюються, а вивільняються» [3, с. 125]. Тому евристичні методи навчання сприяють «вивільненню» творчих можливостей студентів – майбутніх керівників.

Виняткову цінність евристичних методів навчання підкреслювали і дослідники І. Я. Лернер, М. М. Скаткін, Д. Б. Богоявленська та інші. Сутність евристичних методів полягає в організації активного пошуку рішень, висунутих в навчанні, або самостійно сформульованих задач під керівництвом педагога, або на основі евристичних програм і вказівок.

Розглянемо деякі евристичні методи, які можуть застосовуватися на практичних заняттях з психології управління.

Метод «мозкового штурму» полягає в колективному пошуку оригінальних ідей. В процесі його застосування усувається інерція мислення і стимулюються здогадки, передбачення, випадкові аналогії, різноманітні асоціації. Існує багато модифікацій методу «мозкового штурму», тому

діапазон можливостей його використання досить широкий, зокрема у вирішенні проблем психології, педагогіки, економіки, соціології тощо. Наприклад, розглядаючи проблему моделювання реклами, студенти висловили більше тридцяти різних думок про способи покращення ефекту рекламного впливу. Цікавими були варіанти усунення помилок рекламистів, що призводять до нерозуміння та заперечення реклами.

Метод фокальних об'єктів полягає у тому, що ознаки декількох випадково вибраних об'єктів переносять на конкретний (фокальний, той, що знаходиться у фокусі уваги) об'єкт, у результаті чого отримують незвичні поєднання, які дозволяють подолати психологічну інерцію і ригідність мислення [3, с. 102].

Метод евристичних запитань, розроблений американським математиком і педагогом Д. Пойя, полягає у пошуку додаткової інформації, необхідної для розв'язання проблемної ситуації чи впорядкування вже наявної інформації в самому процесі її розв'язання [4, с. 373].

Метод інверсії, або «перестановки» проблеми, допомагає позбавитися упереджень. Він полягає у такому: необхідно почати рух в напрямку, протилежному тому, в якому рухалися спочатку, тобто змінити хід своїх думок. Таку техніку можна назвати провокаційною, при її використанні відбувається свого роду перестановка всієї проблеми, новий напрям думки може не вкладатися в межі формальної логіки і здорового глузду. Продуктивність методу інверсії добре відома в розв'язанні творчих технічних проблем, тобто широко застосовується винахідниками та раціоналізаторами. Так, К.Е. Ціолковський в своєму творі «Поза землею» писав, що «придумав гармату, але гармату, що літає, з тонкими стінками, яка замість ядер випускає газ...» [4, с. 377].

Метод емпатії (особистих аналогій). В його основу покладено принцип заміни досліджуваного об'єкта чи процесу іншим. Найчастіше емпатія означає прийняття у власну свідомість ролі іншої людини. Але при розв'язанні творчої задачі емпатія (особиста аналогія) виступає як

ототожнення людини з технічним об'єктом, процесом, деякою системою [4, с. 378]. Дослідник входить в роль тварини, хімічного елемента, різних продуктів, металів, героїв художніх творів, тобто будь-яких живих чи неживих об'єктів. «Вживаючись» в образ винаходу, необхідно надати йому особистих почуттів, емоцій, здатності бачити, чути, міркувати.

Метод художньо–педагогічної драматургії. Метод сучасної бізнес–притчі спрямований на вирішення таких задач: дидактичної, інформаційної, креативної, естетичної, етичної та комунікативної [6]. Робота з притчею може бути корисною для організації дискусій, щоб продемонструвати, як люди реагують на зустріч з картиною світу, щоб сформувати яскраві асоціації в свідомості студентів, щоб зробити абстрактне конкретним, щоб розвивати розуміння ролі і сили метафори в притчах, в повсякденних комунікаціях, щоб стимулювати молодь до пошуку притч, для активізації фантазії, інтуїції, для формування здібності до філософського, екзистенціонального осмислення дійсності. Багато притч («Про те, що цінність навичок визначається ситуацією», «Про здорову конкуренцію», «Про те, що слід ясно ставити задачі», «Про системний підхід до розв'язання проблеми») є основою для драматизації, що стимулює навички колективної роботи, емоційно відреаговувати і отримувати задоволення. Процес роботи з притчею активізується при опрацюванні студентами таких класичних творів ділової літератури як: «Хто взяв мій Сир?» Спенсера Джонсона, «Бізнес під ключ» Джона Ворілоу, «Найбагатший чоловік у Вавилоні» Джорджа Клейсона. Отже, притчі економічного спрямування вчать студентів фінансової кмітливості, розхитують стереотипи, формують психологічну готовність приймати незвідане, вдало маневруючи у лабіринті мінливих життєвих обставин, адаптуватися до нових реалій, щоб досягати успіху. Найбільш цінними для розвитку творчості студентів є завдання розробки варіантів завершення притчі, складання притчі на певну тематику.

Неодноразово доводиться чути від студентів таку фразу: «Це не по моїй частині. Я – майбутній інженер–будівельник, машинобудівельник, а не

лінгвіст чи дизайнер. Для мене важлива логіка, аналіз». Проте досвід свідчить, що найкращі ідеї виникають там, де люди порушують межі своїх дисциплін і намагаються перейняти моделі, способи прийняття рішення в інших галузях (вправа «Всі професії корисні»). Студенти уявляють, обговорюють та драматизують ситуації, чого можуть навчитися один в одного люди різних професій: водій автобуса і комік, косметолог і страховий агент, вихователь дошкільного закладу і програміст, хореограф і букмекер тощо. Важливою рисою творчих особистостей є гнучкість мислення. В залежності від потреб вони можуть переключатися з одного типу мислення на інший. Люди, що досягають великих успіхів у творчості, здатні грати чотири ролі, кожна з яких – це певний тип мислення: «дослідник», «художник», «суддя», «воїн». Всі чотири ролі допомагають генерувати і реалізувати ідеї [5, с. 269]. Так, студенти вправляються в пошуку інформації і ресурсів, перетворювати ці ресурси в нову ідею, оцінювати переваги і недоліки ідеї і визначати, що робити з цією ідеєю в подальшому. В ролі «воїна» студенти перетворюють ідею в життя. Продуктами творчої діяльності можуть бути сценарії свят, бізнес–проекти, моделі іграшок, приладів, реклама, дизайнерські проекти тощо.

Гумор в процесі вироблення ідей. Розважити людей в процесі генерування ідей та прийняття рішення – момент для збереження творчості і натхнення досить важливо. Навіть незначна асоціація може стимулювати неординарне рішення. Одне із завдань, що розкріпачує мислення студентів, полягає у тому, щоб скласти смішні рекламні лозунги для своїх фірм і їх продукції. Наприклад, «Наша компанія – це місце, де зустрічаються творчі люди... і зустрічаються... і зустрічаються...» (велика компанія з виробництва комп'ютерів). Або ж «Наша робота – до лампочки» (електрична компанія).

У результаті проведення комплексу навчальних занять із застосуванням евристичних методів значна частина студентів від репродуктивного мислення перейшла до творчого, показником якого є оригінальність і новизна

суджень, здатність до формування конструктивних ідей, пропозицій, підходів у сфері управлінських рішень.

Список використаних джерел

1. Большой толковый психологический словарь. – М.: Вече, 2001. – Т. 2.
2. Психология: Учебник для экономических вузов / Под общ. ред. В.Н. Дружинина. – С.Пб.: Питер, 2000. – 672с.
3. Столяренко Л.Д., Самыгин С.И. Психология и педагогика в вопросах и ответах. – Ростов-на-Дону: «Феникс», 1999 – 567с.
4. Морозов А.В. Деловая психология. Курс лекций: Учебник для выс.уч.завед. СПб.: Изд. «Союз», 2002.– 576с.
5. Эйк, Р.фон. Дайте себе подзатыльник, или как стать более креативным / Р.фон Эйк; пер. с англ. С.Э.Борич – Минск: «Попурри», 2009. – 288с.
6. Веремчук Ю.В. Повчальна п'єса без моралі (особливості дидактичного спрямування п'єси - притчі) // Слов'янський вісник: Збірник наукових праць. Серія „Філологічні науки”. - Рівне: РІСКСУ, 2003. - Вип. 3. - С. 154-159.

Світлана Майстренко

Черкаський інститут

ДВНЗ «Університет банківської справи»,

Ірина Назаренко

Черкаський комерційний технікум

МОВА ЯК РІЗНОВИД КОГНІТИВНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ОСВІТНЬОМУ ПРОЦЕСІ

Доволі актуальним на всіх етапах розвитку світової цивілізації було питання гуманізації освіти і науки. Проблематика філософського і освітнього пізнання ідентична, адже об'єктом їх дослідження є людина, її реалізація як особистості, пізнання нею світу та ідентифікація себе як складової частини

суспільної спільноти, що покликана виконувати певні соціальні функції та ролі. У процесі формування світоглядної позиції, моральної системи цінностей особи велика роль належить отриманню знань, формуванню умінь та навичок, що дозволяють самоствердитися та зреалізуватися у житті.

Дослідження взаємозв'язку між мовою, зокрема професійного спілкування, та пізнавальними процесами людської свідомості сприяє усвідомленню особливої ролі мови у процесі освоєння навколишньої дійсності, гармонійного існування людини в соціумі. Актуальність даного дослідження обумовлена необхідністю мотивації вивчення мови професійного спілкування як засобу пізнання реального світу, накопичення та передачі інформації.

У процесі освоєння світу мова виступає як різновид пізнавальної (когнітивної) діяльності. Як мовознавчий напрям когнітивна лінгвістика досліджує механізми оперативного мислення, пізнання світу людиною через мовні явища. Саме вона слугує засобом вироблення, накопичення, зберігання, передачі знань, що дозволяє приймати відповідні рішення, здійснювати логічну аргументацію та виведення. Будучи комплексною наукою, когнітологія тісно пов'язана з лінгвістикою. Вона досліджує зв'язок мовних форм зі структурами людських знань щодо формування понять, розкриття їх змісту, закріплення і використання знакових систем [2, с. 2]. Особливу роль відіграє мова у процесі репрезентації знань, що впливає або навіть визначає процеси пізнання, аргументації, а відповідно і прийняття рішень.

Основним семантичним поняттям когнітивної лінгвістики є концепт, що за своєю суттю є уявленням про предмет, ідеєю поняття або, навіть, і саме поняття. Будучи інформаційною структурою свідомості, концепт як організована одиниця пам'яті, містить сукупність знань про об'єкт пізнання, вербальних і невербальних, набутих шляхом взаємодії психічних функцій свідомості і позасвідомого [3, с. 256]. У свою чергу концептуалізація являє собою осмислення інформації і утворення певних уявлень про світ, які

реалізуються через значення конкретних слів [3, с. 258]. Мова як матеріальна реалізація сприяє процесу дослідження форм мислення та відношень між ними. Вона є емпіричною реальністю для логіки, виразником і реалізатором мислення. Мова є інструментом мислення, засобом абстрагування, основою пізнавальних процесів. Дійсність і мова є взаємозалежними поняттями: впливаючи на пізнання, мова сама формується у процесі освоєння дійсності, що пов'язано із категоріями людських знань та практики.

Українська мова є знаковою системою та має свої семіотичні відношення між знаками: семантику, що розкриває зміст певного поняття, та синтакс, який визначає будову та способи зв'язку, що в мовознавстві отримали назву словосполучень та речень. Українська мова, будучи природною, відповідає логічним правилам перетворення, тобто правилам визначення одних понять через інші. Вимоги, які властиві їй, є характерними для будь-якої знакової системи. Мовні знаки повинні бути короткими і стислими за формою та містити максимум смислу в мінімумі протяжності.

Професійна мова як особливий функціональний різновид мови, виконує ряд ключових функцій: збереження та передачі знань і досвіду попередніх поколінь, виведення нового, передавання спеціальної інформації. Компонентом професійної мови є мова формалізована (штучна), де вирази природної мови постають у вигляді спеціальних символів, що розкривають певні значення. Основною її функцією є точне відображення наукової інформації у фаховій сфері.

У професійній мові використовується термінологія, вона є не лише позначенням певного предмета, а й вираженням поняття про нього. Термін – це слово або група слів, які позначають один предмет (або групу предметів) і вживані у певній сфері діяльності (галузі знань) з одним чітко визначеним значенням та відповідним змістом [4, с. 27]. Для терміна властива конвенційність, оскільки не термін називає поняття, а, навпаки, поняття приписується терміну. Ознаками терміна є: його системність, тобто зв'язок з іншими термінами певної сфери; наявність дефініції; однозначність у межах

професійної сфери; стилістична нейтральність; відсутність експресії, образності, суб'єктивно-оціночних відтінків [1, с. 63].

Для реалізації основної функції мови - обміну інформацією, мова професійного спілкування повинна забезпечувати однозначність у трактуванні ключових понять, конкретизації змісту. Отже, точність, правильність, логічність, чистота та ясність, доступність і доцільність висловлювання – це не лише ознаки мови фахового спрямування, а й необхідна умова для пізнання, а відтак – світорозуміння, формування особистості, становлення професіонала.

Сьогодення вимагає фахівців, що здатні нестандартно мислити, розв'язувати складні завдання, уміти працювати з великими масивами інформації. Це актуалізує розвиток лінгвістичних напрямків, зокрема, дослідження мови як цілеспрямованої системи засобів вираження; як певної структури, що має правила побудови зв'язного тексту; за мовним вираженням понять, що мають емоційний вплив на співрозмовника; як засобу комунікації.

Саме когнітивний підхід до мови, зокрема професійного спілкування, сприяє розумінню та усвідомленому баченню її у всіх різноманітних зв'язках з людиною, з людським інтелектом і розумом, а також з усіма мисленнєвими і пізнавальними процесами та тими механізмами й структурами, що лежать у їх основі [2, с. 37]. Завдяки оволодінню українською мовою фахового спрямування, що має профільну орієнтацію, комунікативно спрямований виклад надає можливість сприяти активізації мисленнево-мовленнєвої діяльності здобувачів освіти, резервів їх особистості, розвитку індивідуальних здібностей, виробленню вмій і навичок ефективного спілкування, тобто у кінцевому результаті - сформувати основу фахового іміджу представника відповідної професії.

Список використаних джерел

1. Зубков М.Г. Сучасна українська ділова мова. – Х.: Торсінг, 2004. – 448 с.

2. Кубрякова Е. Начальные этапы становления когнитивизма: лингвистика – психология – когнитивная наука // Вопр. языкознания. – 1994. – №4. – С. 37-38.
3. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія.– Полтава: Довкілля. – К. – 2006.
4. Тофтул Л.Г. Логіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів. – К.: Видавничий центр «Акадкмія», 2002. – 368 с.

Олена Ланських, Ольга Ігнат'єва
Черкаський державний технологічний університет

МОВА В СИСТЕМІ ВДОСКОНАЛЕННЯ ОСВІТНЬОЇ ПОЛІТИКИ

В основу розв'язання мовного питання в Україні має бути покладено принцип абсолютної самоцінності кожної мови і кожної культури. Законодавче забезпечення підтримки української мови має полягати в тому, щоб надати громадянам України ширші можливості щодо її вивчення з урахуванням перспектив, які відкриває її знання для самовдосконалення, самореалізації й повномасштабного здійснення конституційних прав. Абсолютно необхідною стає також рішуча і широка державна підтримка української культури, українського слова та української освіти за допомогою поєднання ринкових і законодавчих механізмів. Розв'язуючи мовні проблеми, треба обов'язково враховувати регіональну мовну специфіку. Слід виходити з того, що утвердження української мови не знімає з української держави обов'язку піклуватися про мови національних меншин, особливо малих національних груп. Законодавча підтримка мов національних меншин мусить відбуватися з паралельним законодавчим закріпленням за українською мовою статусу єдиної державної [4].

Проте, для того, щоб мова дійсно стала провідником національної ідеї необхідно втілення не лише законодавчих, а й інших механізмів, які б діяли на суспільну свідомість, зокрема через освіту. Першим є реформування владної структури. Як зазначають дослідники, «другий механізм полягає в гуманітаризації системи освіти шляхом збільшення чи бодай повернення дисциплінам соціально-гуманітарного спрямування кількості годин, яка була передбачена навчальними планами вищих закладів освіти ще на початку 90-х років ХХ століття. Має на повну силу запрацювати і третій механізм – забезпечення учнів і студентів вищих навчальних закладів достатньою кількістю україномовної науково-методичної літератури, зокрема підручниками, навчальними посібниками, словниками та довідниками, для чого їх треба створити науковцям та освітянам на належному якісному рівні. Четвертий механізм – якомога більше повернення української мови в дитячі садки, школи, вищі навчальні заклади, армію, судочинство, виробничу сферу, а також належна оцінка зневажливого ставлення до української мови з боку державних діячів; поліпшення стану фінансування вузів і видавництва» [3].

Завдання подолання суперечностей та негараздів конкретної практики реалізації мовної політики держави в системі освіти, на нашу думку, мають охоплювати декілька напрямів. Це, насамперед, реформування чинного законодавства, яке регулює освітню сферу. Наступним напрямом є вирішення різноманітних організаційних проблем практичної діяльності у цій сфері.

Як зазначають автори, «алгоритм послідовного забезпечення реалізації мовної політики в галузі освіти України, на думку дослідників, має бути таким:

- 1) ухвалення нової Конституції держави (або внесення змін до чинної);
- 2) розроблення і затвердження «Концепції державної мовної політики»;
- 3) ухвалення відповідних законів та нормативно-правових актів;
- 4) створення системи державних органів з питань реалізації мовної політики;

- 5) підготовка громадської думки до проведення запланованих дій;
- 6) проведення соціологічного дослідження (перевірка дієвості задуму);
- 7) практичні кроки з реалізації державної мовної політики протягом певного запланованого часу;
- 8) ухвалення проміжних висновків щодо результативності мовної політики;
- 9) внесення коректив до програми дій;
- 10) продовження реалізації мовної політики;
- 11) отримання запланованого результату» [1].

Нарешті, важливим напрямом подолання суперечностей та негараздів конкретної практики реалізації мовної політики держави в системі освіти постає удосконалення вивчення української мови в навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин. Аналіз свідчить, що стан вивчення української мови в таких закладах є досить неоднорідним. Неналежний рівень оволодіння українською мовою випускниками окремих закладів, попри те, що існує можливість складати тести рідною мовою, зменшує їхні шанси успішно навчатись у ВНЗ, що в подальшому не дозволяє їм повною мірою інтегруватись в українське суспільство. Усе це потребує додаткових заходів для поліпшення стану вивчення української мови та літератури в загальноосвітніх навчальних закладах із навчанням мовами національних меншин. Задля цього було б доцільним:

- розробити оптимальну модель навчального процесу, надати можливість учням поряд із рідною мовою національних меншин повноцінно вивчати українську мову;
- посилити роботу щодо підготовки вчителів для загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин, особливо з української мови та літератури;
- здійснювати моніторингові дослідження рівня навчальних досягнень учнів з української мови та мов національних меншин загальноосвітніх та

професійно-технічних навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин;

- опрацювати питання щодо можливості безоплатного здобуття вчителями загальноосвітніх навчальних закладах з навчанням мовами національних меншин другої вищої освіти за спеціальністю «Українська мова і література»;
- проводити широку інформаційно-просвітницьку та роз'яснювальну роботу серед учнів, педагогів, батьків, громадськості щодо законодавчої та нормативно-правової бази про статус державної мови через центральні та регіональні ЗМІ;
- сприяти модернізації навчально-матеріальної бази загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин;
- поповнювати фонди бібліотек загальноосвітніх навчальних закладів з навчанням мовами національних меншин сучасною книжковою продукцією українською мовою та мовами національних меншин [2].

Отже, питання про засади державної політики розвитку української мови має комплексний характер. Чи може мовний режим бути оптимальним в ситуації вирішення лінгвістичних конфліктів, реальних або потенційних, вимагає комплексного аналізу багатьох вчених і наукових колективів, але навіть перше наближення до проблеми показує, що аналіз лінгвістичних конфліктів має починатися з їх природи, яка лежить за межами власне лінгвістичного аналізу, у сфері дослідження законодавства, політики та інституційного аналізу. Саме там слід шукати питання про характер, причини і процеси, які призвели до сучасного стану української мови, а значить саме там знаходяться і відповіді на ці зміни.

Список використаних джерел

1. Лопушинський І.П. Формування та реалізація державної мовної політики в галузі освіти України: автореф. дис. ... д-ра наук з держ. упр.: 25.00.02 – механізми державного управління / І.П. Лопушинський. – К., 2008. – 36 с.

2. Мазука Л.І. Мовна політика щодо освіти національних меншин в Україні / Л.І. Мазука // Стратегічні пріоритети. – 2013. – № 4 (29). – С. 112.
3. Нагорна Л. Політична мова і мовна політика: діапазон можливостей політичної лінгвістики / Л. Нагорна. – К.: Світогляд, 2005. – С. 174.
4. Шемшученко Ю.С. Законодавство про мови в Україні: хронологічний моніторинг, класифікація, понятійна основа / Ю.С. Шемшученко, В.П. Горбатенко // Мовна ситуація в Україні: між конфліктом і консенсусом. – К.: ІПіЕНД імені І.Ф. Кураса НАН України, 2008. – С. 170-171.

Володимир Костенко
Черкаський державний технологічний університет

РОЗВИТОК ІНТЕЛЕКТУАЛЬНИХ ЗДІБНОСТЕЙ ЛЮДИНИ В ЕПОХУ ТЕХНОЛОГІЧНОЇ ПОСТ-СИНГУЛЯРНОСТІ

З кожним днем все частіше і частіше в засобах масової інформації, в наукових роботах і відкриттях звучать заяви про нові досягнення в сфері розвитку штучного інтелекту і робототехніки. Частина людей схильна вважати, що період, коли штучний інтелект випередить можливості людського розуму, не настане або це лише далеке майбутнє. Але є люди, які попереджають, що перевага штучного інтелекту над людиною в різних сферах життя вже відбулася і продовжує відбуватися.

Які ж ознаки сучасності вказують на наближення епохи штучного інтелекту? Тест Тюрінга може пройти будь-який штучний інтелект [1]. Комп'ютерні програми перевершують людину в більшості найрізноманітніших ігор: го, шахи, отелло, ерудит, нарди, покер [2]. IBM Watson краще ставить діагнози і надає юридичні консультації. Вражає не тільки якість і точність, а й швидкість обробки інформації.. Всього за кілька секунд досягнута 90% точність у порівнянні з 70% точністю зробленої людиною-юристом [3]. У 1965 році Ірвінг Джон Гуд писав, що в певний

момент часу, коли найпотужніша інтелектуальна машина зможе створити іншу машину, яка перевершить можливості людей, тоді є велика ймовірність, що й станеться так званий «інтелектуальний вибух» [4].

Вищенаведені факти вказують на те, що переломні моменти в технологічному розвитку вже відбулися і продовжують відбуватися, і питання полягає лише в тому, коли впровадження і використання штучного інтелекту отримає масовий характер.

В епоху технологічної пост-сингулярності нам слід очікувати, що машини будуть виконувати будь-яку роботу швидше і якісніше за нас. Що оточуючі нас побутові прилади і людиноподібні роботи будуть розумніші нас. Розвиток штучного інтелекту і автоматизованих систем управління здійснить неймовірний і безповоротний вплив на розвиток інтелектуальних здібностей людини, а потреба в людських ресурсах - зменшиться. Відтак виникатиме ризик втрати людьми ініціативи. Зокрема, С. Гокінг говорив про це і побоювався того, що фахівці приділяють цьому мало часу [5].

Виникає питання, як бути середньостатистичній людині, якщо є машина, яка виконує роботу краще і швидше за неї? Що буде мотивувати людину покращувати свої інтелектуальні здібності? Людство неминуче очікує зростання безробіття і погіршення соціального становища переважної більшості населення. В експертному середовищі і серед керівників високорозвинених країн уже зараз йдуть дискусії і проводяться експерименти з впровадженням безумовного базового доходу [6].

Навіть якщо влада на рівні країни забезпечуватиме потреби кожної особи, не можна виключати, що частина населення матиме відчуття «екзистенційної непотрібності» та «недоречності існування». Люди не знатимуть, куди застосувати власні знання і зусилля, втратять сенс життя і почнеться масова деградація, спричинена зникненням праці [7].

Що ж потрібно зробити, аби розвиток індивіда і суспільства не припинявся? Які сфери діяльності уже існують або які ще потрібно створити, щоб чимось спонукати людей?

З урахуванням нагальної потреби збереження належного рівня інтелектуального розвитку середньостатистичної людини в умовах глобалізації та інформатизації, однією з можливих сфер самореалізаційної динаміки людини в епоху пост-сингулярності можуть стати масові інтелектуальні ігри, що насамперед відповідають вимогам доступності та рівності можливостей. Такі формати соціально-зорієнтованого інтелектуального змагання сприятимуть розвитку важливих для сучасної людини навичок критичного, креативного та системного мислення, зокрема, аналізу і планування, концентрації та передбачення, швидкості та доцільності у прийнятті рішень.

Список використаних джерел

1. Снегірьов І. Штучний інтелект як чинник нелінійного розвитку соціальних систем / І. Снегірьов // Науковий вісник Чернівецького університету. Філософія. – 2016. – Серія: Філософія. – Випуск 779. – С. 87-99.
2. Юрченко Ю. Вплив штучного інтелекту на економіку та суспільство / Ю. Юрченко // Економіка: теорія та практика. – 2016. – № 1. – С. 69-72.
3. Шрейдер А., Дмитрів Б. Вплив штучного інтелекту на економіку та суспільство / А. Шрейдер, Б. Дмитрів // Маркетинг і контролінг: сучасні виклики підприємництва. – Київ. – 2017. – С. 141-143.
4. Сидоренко О., Михайлова Т. Технологическая сингулярность как неминуемое событие: позитивная и негативная стороны вопроса / О. Сидоренко, Т. Михайлова // International student research bulletin. – 2015. – № 4. – С. 622-628.
5. Чимбулатов И. Эпоха технологической сингулярности: страшный сон о будущем человечества [Электронный ресурс] / И. Чимбулатов. – Режим доступа: <https://www.infox.ru/opinion/253/chimbulatov/184947-epoha-tehnologiceskoj-singularnosti-strasnyj-son-o-budusem-celovecestva>
6. Шеленберг Є. Безумовний базовий дохід громадян. Зарубіжний досвід та перспективи використання в Україні / Є. Шеленберг // Матеріали

міжнародної науково-практичної конференції студентів і молодих учених «Соціально-економічні аспекти розвитку економіки». – Т.: ТНТУ. – 2017. – С. 182-184.

7. Гірдвайніс В. Штучний інтелект і перспективи людської робочої сили / В. Гірдвайніс // Матеріали XLVII Науково-технічної конференції Інституту соціально-гуманітарних наук. Секція філософії. – Вінниця: ВНТУ, 2018. – Режим доступу: <https://conferences.vntu.edu.ua/index.php/all-hum/all-hum-2018/paper/view/4209/3474>

Марина Овсюк
Черкаський державний технологічний університет

АРТ-ТЕРАПІЯ ЯК САМОЛІКУВАННЯ МИСТЕЦТВОМ

Мистецтво – це вираження внутрішнього світу людини. Унікальність мистецтва – це можливість досліджувати себе самого, боротися зі стресом. Мистецтво може не тільки надихати, але навіть зцілювати, використовуючи різні види творчості. Існує велика кількість видів арт-терапії: ізотерапія, казкотерапія, лялькотерапія, музична терапія, пісочна терапія, анімаційна терапія, танцювальна терапія, фототерапія.

Проблема взаємозв'язку медицини і мистецтва не є новою. У стародавніх магічних обрядах, шаманських ритуалах при лікуванні не можна було обійтись без рухливого танцю, музики. Найдавніша притча, яка пов'язана з використанням мистецтва, а саме музики як лікувального засобу, подана в Новому Заповіті, в якій говориться, що Давид, граючи на арфі, вилікував Саула від нервової депресії.

Арістотель в тексті «Поетики» визначив катарсис як трагедію, яка через викликані емоції страху і співчуття, змушуючи відчувати переживання, тим самим очищує душу. Однак Арістотель підкреслював, що мистецтво дає звільнення душі лише на деякий час.

У психології мистецтво використовується для покращення психічного стану людини, щоб зрозуміти й оцінити свої почуття, спогади, образи майбутнього, знайти час для відновлення життєвих сил і способу спілкування із собою. Те, що створюється у процесі арт-терапії, – це індивідуальна мова людини, в якій зашифровані травми, страхи, внутрішні конфлікти і життєвий досвід.

У психологічному контексті, ніколи не пропонується тема для творіння, кожна людина відтворює те, що вона хоче: щастя, страхи і печалі, конфлікти, створюючи щось нове і унікальне. Людина завжди зобразить те, що прийшло їй перше в голову, і це буде відображенням саме її внутрішнього світу. І коли вона закінчує «творити», створене буде відображенням того, що важливо і актуально саме в цей момент для неї, і, виходячи з цього, з'являється поле для розмов і роздумів.

Арт-терапія дозволяє пізнавати себе і навколишній світ. Відбувається це на несвідомому рівні, і людина дізнається про себе багато нового. Цей вид психологічної практики не ставить собі за мету зробити людину художником або актором. Він спрямований в першу чергу на розв'язання психологічних проблем.

Наші автори

Бінецька В., магістр філософії, м. Черкаси

Бойко А., завідувачка кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Брацун І., кандидатка філософських наук, м. Черкаси

Бугеря М., старший науковий співробітник Черкаського обласного художнього музею, м. Черкаси

Буравченко Р., доцент кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Василенко М., доцент кафедри російської мови, зарубіжної літератури та методики навчання ЧНУ імені Б. Хмельницького, м. Черкаси

Даценко В., доцент кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Дмитренко М., професорка кафедри психології діяльності в особливих умовах Черкаського інституту пожежної безпеки імені Героїв Чорнобиля, м. Черкаси

Дроздова Т., доцент кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Ігнат'єва О., доцент кафедри іноземних мов Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Карпенко К., завідувачка кафедри філософії Харківського національного медичного університету, м. Харків

Кожем'якіна О., доцент кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Костенко В., аспірант кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Кретов П., доцент кафедри філософії та релігієзнавства ЧНУ імені Б. Хмельницького, м. Черкаси

Кретова О., доцент кафедри російської мови, зарубіжної літератури та методики навчання ЧНУ імені Б. Хмельницького, м. Черкаси

Кулешов О., доцент кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Куницький М., проректор Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Ланських О., старший викладач кафедри іноземних мов Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Логінов В., аспірант кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Майстренко С., доцент кафедри права і соціально-гуманітарних дисциплін Черкаського навчально-наукового інституту ДВНЗ «Університет банківської справи»

Назаренко І., викладачка філологічних дисциплін Черкаського комерційного технікуму, м. Черкаси

Овсюк М., студентка групи ПФ-179 ФЕУ Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Осипенко В., завідувач кафедри проектування харчових виробництв та верстатів нового покоління Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Півненко В., студент групи ПМФ-018 Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Пушонкова О., доцент кафедри філософії та релігієзнавства ЧНУ імені Б. Хмельницького, м. Черкаси

П'янзін С., доцент кафедри філософії та релігієзнавства ЧНУ імені Б. Хмельницького, м. Черкаси

Рилова О., завідувачка практики Черкаського державного бізнес-коледжу, аспірантка кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Сергієнко В., студент групи МГБ-801 Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Старовойтенко Н., доцент кафедри загальної екології, педагогіки та психології Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Тимофєєв С., аспірант кафедри філософських і політичних наук Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Тіщенко А., студент групи ПФ-179 ФЕУ Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Цюра Д., студент групи ПФ-179 ФЕУ Черкаського державного технологічного університету, м. Черкаси

Наукове видання

СОЦІАЛЬНІ ТА ГУМАНІТАРНІ ТЕХНОЛОГІЇ: ФІЛОСОФСЬКО-ОСВІТНІЙ АСПЕКТ

Матеріали
V науково-практичної конференції
(28-29 березня 2019 року, м. Черкаси)

Наукове редагування і макетування: Дроздова Т.О.

Підписано до друку 25.03.2019.
Формат 60x84/16. Папір офсет. Гарнітура Times.
Ум. др. арк 5,70. Наклад 100 прим.

Це видання надруковано на папері
із деревини відповідної нормам
екологічного лісовикористання

Видавець ФОП Гордієнко Є.І.

Свідоцтво про внесення суб'єкта видавничої справи
до Державного реєстру видавців, виготовників і
розповсюджувачів видавничої продукції

Серія ДК № 4518 від 04.04.2013 р.

Україна, 18000, м. Черкаси

тел./факс: (0472) 56-56-12, (067) 444-28-94

e-mail: book.druk@gmail.com